

Rapport

DRAAGVLAKONDERZOEK RESOMEREN

**Ministerie van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties**

Februari 2017

COLOFON

Uitgave

I&O Research
Zuiderval 70
Postbus 563
7500 AN Enschede

Rapportnummer

2017/028

Datum

9 februari 2017

Opdrachtgever

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Auteur(s)

Wouter Andringa
Jaap Bouwmeester
Frank ten Doeschot
Paul Nieuwenburg (Universiteit Leiden)
Davinia Wilson

Bestellingen

Exemplaren zijn verkrijgbaar bij de opdrachtgever.

Het overnemen uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron duidelijk wordt vermeld.

INHOUDSOPGAVE

Samenvatting en conclusies	5
1. Inleiding	9
1.1 Aanleiding	9
1.2 Doel- en vraagstelling	9
1.3 Aanpak van het onderzoek	10
1.4 Leeswijzer	12
2. Algemene houding ten aanzien van lijkbezorging.....	14
2.1 Inleiding.....	14
2.2 Voorkeuren voor methode van lijkbezorging	14
2.3 Motieven bij keuze methode van lijkbezorging	16
3. Houding ten aanzien van nieuwe vormen van lijkbezorging	19
3.1 Inleiding.....	19
3.2 Bekendheid met nieuwe vormen van lijkbezorging.....	19
3.3 Algemene houding.....	19
3.4 Houding bij veranderende omstandigheden	21
4. Houding ten aanzien van resomeren	24
4.1 Inleiding.....	24
4.2 Gevoelens en argumenten	24
4.3 Wettelijk toestaan	26
4.4 Keuzevrijheid.....	29
5. Gedragsintentie	33
5.1 Inleiding.....	33
5.2 Resomeren voor eigen uitvaart	33
5.3 Resomeren bij anderen	34

Bijlage 1. Literatuurlijst	37
Bijlage 2. Lijst van gesprekspartners religieuze koepelorganisaties	39
Bijlage 3. Gespreksprotocol interviews religieuze koepelorganisaties	41
Bijlage 4. Responsverantwoording	44
Bijlage 5. Vragenlijst.....	47

Samenvatting en conclusies

1. Achtergrond en doel van het onderzoek

Nederland kent momenteel drie toegestane vormen van lijkbezorging: begraven, crematie en ter beschikking stellen aan de wetenschap. Deze toegestane vormen zijn vastgelegd in de Wet op de lijkbezorging (Wlb¹). Vanuit de uitvaartbranche is er een initiatief om resomeren als een alternatieve vorm van lijkbezorging in ons land aan te bieden. Dit is pas mogelijk door een wijziging van de Wlb. Als input voor besluitvorming hierover heeft het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) aan I&O Research de opdracht verleend een onderzoek uit te voeren naar het maatschappelijk draagvlak voor resomeren. De doelstelling van het onderzoek is het bieden van een objectief en onafhankelijk beeld van de maatschappelijke wenselijkheid van een nieuwe methode van lijkbezorging in de vorm van resomeren. Het ministerie van BZK gebruikt de uitkomsten als basis voor de besluitvorming over het toestaan van resomeren.

In het verlengde van deze doelstelling is de centrale vraag van het onderzoek als volgt geformuleerd: *"Is er draagvlak/behoefte bij de Nederlandse bevolking voor een alternatieve methode voor lijkbezorging in de vorm van resomeren indien deze in de dienstverlening wordt aangeboden?"*

Om het draagvlak te kunnen bepalen is in het onderzoek achtereenvolgens gekeken naar:

- de algemene houding tegenover alternatieve vormen van lijkbezorging naast de reeds bestaande;
- de reacties en emoties die de methode en techniek van resomeren oproepen;
- de vraag of resomeren bij mogelijke introductie in ons land wordt geaccepteerd c.q. als serieuze optie in het keuzeproces wordt meegenomen;
- de publieke opinie over het eventueel wettelijk toestaan van resomeren in Nederland.

2. Uitvoering van het onderzoek

Het onderzoek bestond uit een kwalitatief en een kwantitatief deel. In de kwalitatieve fase is deskresearch uitgevoerd en zijn er gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers van de religieuze groeperingen in ons land. Daarnaast is een tweetal focusgroepen met burgers uitgevoerd. De belangrijkste argumenten, standpunten en emoties rond resomeren zijn verwerkt in een vragenlijst. Deze is vervolgens in de kwantitatieve fase voorgelegd aan een representatieve groep inwoners van ons land. In de respons waren de verschillende geloofsovertuigingen voldoende vertegenwoordigd om over die groepen afzonderlijke uitspraken te kunnen doen.

3. Belangrijkste uitkomsten

Grootste groep kiest voor crematie; onder moslims en protestant-christelijke groepen sterke voorkeur voor begraven

Binnen de Nederlandse bevolking kiest op dit moment de grootste groep (44%) voor zichzelf voor crematie. Ruim een derde van de Nederlanders (35%) heeft een voorkeur voor begraven. Een deel van deze groep geeft aan dit te doen voor de nabestaanden, maar ook de geloofsovertuiging speelt een belangrijke rol. Onder gereformeerden, hervormden, protestanten, moslims en joden heeft begraven de voorkeur. Onder rooms-katholieken, boeddhisten, hindoes en Nederlanders zonder kerkelijke gezindte, kiest meer dan de helft voor crematie. De motieven voor cremeren hebben vaak te maken met het ontzorgen van de nabestaanden en het milieu. Degenen die aangeven hun lichaam ter beschikking te willen stellen aan de wetenschap (4%), kiezen hier met name voor om na hun dood nog iets te kunnen betekenen voor de samenleving.

¹ Naast de drie toegestane vormen van lijkbezorging kent de Wlb een afwijkende regeling voor overlijden op zee

Krappe meerderheid heeft geen bezwaar tegen introductie alternatieve vormen van lijkbezorging, mits de eigen keuzevrijheid gewaarborgd blijft

Buiten de gangbare vormen van lijkbezorging zijn bij 16 procent van de Nederlanders alternatieve vormen bekend. In het algemeen heeft een op de drie Nederlanders (32%) er geen bezwaar tegen als er in Nederland een nieuwe vorm van lijkbezorging wordt geïntroduceerd, voor ruim de helft (54%) hangt dit sterk af van de methode. Zeven procent heeft wel bezwaar tegen een nieuwe vorm. Bezwaren tegen het introduceren van een nieuwe vorm van lijkbezorging leven het sterkst onder moslims, hervormden en gereformeerden. De mate van religiositeit speelt sowieso een grote rol: hoe religieuzer men zichzelf vindt, hoe meer bezwaar men hier tegen heeft.

Ruim vier op de vijf Nederlanders vinden dat elke Nederlander vrij moet zijn om te kiezen tussen begraven, cremen of een andere vorm van lijkbezorging. De overgrote meerderheid heeft geen bezwaar tegen andere vormen zolang zij zelf de vrijheid hebben om hun eigen methode van lijkbezorging te kunnen kiezen. Wel vindt twee derde dat niet alles maar toegestaan moet worden: de overheid moet volgens hen duidelijke grenzen stellen aan de vormen van lijkbezorging in ons land. Ruim de helft van de Nederlanders overweegt mogelijk alternatieve vormen van lijkbezorging, mocht begraven en cremen in de toekomst te belastend worden voor het milieu. Nederlanders die begraven willen worden zijn het minst geneigd om alternatieve vormen van lijkbezorging te overwegen.

Resomeren roept zowel positieve als negatieve reacties op; religieuze Nederlanders zijn negatiever over de methode dan niet-religieuzen

Resomeren is als methode van lijkbezorging nog vrijwel onbekend in Nederland. De deelnemers aan dit onderzoek blijken na een korte introductietekst over de methode in bijna 40 procent van de gevallen positief te oordelen over deze vorm van lijkbezorging. Zij zien resomeren vaak als een interessant, goed en milieuvriendelijk alternatief voor de huidige vormen van lijkbezorging. Nederlanders die neutraal tegenover resomeren staan (30%), zien vooral veel overeenkomsten met cremen. Resomeren komt op hen over als een milieuvriendelijke methode, die nog wel wat vreemd en onwennig is maar wellicht toch interessant kan zijn. De Nederlanders waarbij resomeren vooral negatieve gevoelens oproept (30%), uiten met name weerzin. Daarnaast is er onbegrip: de vraag rijst waarom het nodig is om deze (vreemde) methode van lijkbezorging te introduceren. De gevoelens die resomeren als mogelijke vorm van lijkbezorging oproept, hangen samen met de mate waarin men zichzelf als religieus beschouwt: onder sterk religieuze groepen is de weerstand tegen resomeren als vorm van lijkbezorging het sterkst.

Meerderheid heeft er geen problemen mee als anderen kiezen voor resomeren; kwart geeft aan de methode mogelijk te overwegen als alternatief voor bestaande vormen van lijkbezorging

Het merendeel van de Nederlanders heeft er geen bezwaar tegen wanneer anderen kiezen voor resomeren als methode van lijkbezorging. Zo zegt bijna 80 procent er geen problemen mee te hebben wanneer iemand uit zijn of haar vrienden- of kennissenkring kiest voor resomeren. Maar als het dichter bij de persoonlijke levenssfeer komt, neemt het draagvlak af. Wanneer de eigen partner zou kiezen voor resomeren, zegt nog maar de helft daar geen problemen mee te hebben. Slechts weinig Nederlanders zouden vanwege de keuze van de overledene voor resomeren, weigeren de uitvaart te bezoeken. Een kwart van de Nederlandse bevolking (25%) overweegt resomeren voor de eigen uitvaart. Met name het milieu is voor deze groep een belangrijk argument om deze nieuwe methode te overwegen. Iets meer dan zes op de tien Nederlanders (61%) geven aan resomeren niet in overweging te nemen voor de eigen uitvaart. Binnen deze groep is het meest genoemde argument dat resomeren in strijd is met het geloof.

Er is (onder voorwaarden) steun voor wettelijk toestaan

Circa twee derde van de Nederlanders (66%) heeft er geen bezwaar tegen als resomeren in Nederland wettelijk wordt toegestaan en een op de acht (12%) heeft wel bezwaren. Deze hebben vooral te maken met de eigen religieuze overtuiging. Onder de tegenstanders van het wettelijk toestaan zijn personen die zichzelf als sterk religieus beschouwen, relatief sterk vertegenwoordigd. De weerstand tegen wettelijk toestaan van resomeren is het grootst onder gereformeerden.

Ruim een op de vijf Nederlanders die géén bezwaar hebben tegen het wettelijk toestaan van resomeren in Nederland, vindt dat een eventuele introductie van resomeren in Nederland wel aan bepaalde voorwaarden moet zijn verbonden.

Nederlanders hechten aan eigen keuzevrijheid

De meeste Nederlanders vinden dat iedereen vrij moet zijn om te kiezen tussen begraven, cremieren of resomeren (91%). Ook tegenstanders van resomeren geven aan keuzevrijheid belangrijk te vinden en dat hen geen andere vormen (zoals resomeren) worden opgedrongen.

4. Conclusies

- Resomeren is momenteel in Nederland nog vrijwel onbekend als methode van lijkbezorging. Het onderzoek maakt duidelijk dat inwoners die voor het eerst over deze alternatieve methode worden geïnformeerd, hierop uiteenlopend reageren. Naast een aanzienlijke groep die er neutraal tegenover staat, roept de methode in eerste instantie iets meer positieve dan negatieve associaties en reacties op.
- Het merendeel van de Nederlandse bevolking staat niet afwijzend tegenover een eventuele introductie van resomeren als methode van lijkbezorging. Twee derde van de Nederlanders heeft er geen bezwaar tegen als resomeren in Nederland wettelijk wordt toegestaan. Bijna een kwart geeft aan dat zij resomeren in overweging nemen als methode van lijkbezorging voor zichzelf.
- Daarnaast is er een groep Nederlanders die niet positief tegenover resomeren staat. In de meeste gevallen is dit omdat men persoonlijk een duidelijke voorkeur heeft voor een andere vorm van lijkbezorging. Een afwijzende houding tegenover resomeren vinden we vooral terug bij protestant-christelijke groeperingen (hervormden en gereformeerden) en onder moslims. Het merendeel van deze tegenstanders heeft er echter geen bezwaar tegen als anderen wel voor resomeren kiezen.
- Nederlanders hechten sterk aan de individuele keuzevrijheid waar het gaat om de keuze voor de best passende methode van lijkbezorging.
- Al met al leidt dat tot de slotconclusie dat een eventuele introductie van resomeren of een andere nieuwe uitvaartmethode niet zal leiden tot zwaarwegende bezwaren vanuit de samenleving. Zolang de eigen keuzevrijheid is gegarandeerd, heeft men er geen problemen mee als anderen voor een alternatieve andere vorm van lijkbezorging kiezen.

1

HOOFDSTUK

Inleiding

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Nederland kent momenteel drie toegestane vormen van lijkbezorging, te weten begraven, crematie en ter beschikking stellen aan de wetenschap. Deze toegestane vormen zijn vastgelegd in de Wet op de lijkbezorging (Wlb²). Vanuit de uitvaartbranche is er een initiatief om resomeren als een alternatieve vorm van lijkbezorging in ons land aan te bieden. Resomeren is een methode waarbij het lichaam wordt ontbonden door middel van hydrolyse in een waterige oplossing met kaliumhydroxide. Het proces duurt enkele uren. Wat uiteindelijk resteert van het lichaam is vergelijkbaar met de asresten na een crematie. Resomeren als lijkbezorging is wettelijk toegestaan in Canada en enkele deelstaten in de VS, maar de Nederlandse wetgeving voorziet niet in deze mogelijkheid.

Uit een onderzoek naar maatschappelijk draagvlak uitgevoerd in opdracht van Yarden (2016) blijkt dat Nederlanders in het algemeen geen zwaarwegende bezwaren hebben tegen deze alternatieve lijkbezorging. Uitzonderingen daarop zijn te vinden onder moslims en binnen christelijke groeperingen die begraven als enige juiste wijze van lijkbezorging beschouwen. Behalve van het maatschappelijk draagvlak zijn er ook analyses gemaakt van de milieubelasting van resomeren, door TNO (2011). De milieubelasting van deze methode van lijkbezorging valt volgens dit onderzoek lager uit dan die van crematie en begraven. De Arbo-technische aspecten van resomeren worden nog nader onderzocht.

De Tweede Kamer heeft de minister van Binnenlandse Zaken verzocht onafhankelijk onderzoek uit te voeren naar het maatschappelijk draagvlak voor het toestaan van alternatieve vormen van lijkbezorging zoals resomeren, naast begraven en cremieren. De uitkomsten van dit onderzoek zijn weergegeven in dit rapport.

1.2 Doel- en vraagstelling

De doelstelling van het onderzoek is het bieden van een objectief en onafhankelijk beeld van de maatschappelijke wenselijkheid van een nieuwe methode van lijkbezorging in de vorm van resomeren. Het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) wil de uitkomsten gebruiken als basis voor de besluitvorming over het toestaan van resomeren als alternatief voor bestaande vormen van lijkbezorging.

In het verlengde van deze doelstelling is de centrale vraag van het onderzoek als volgt geformuleerd: *"Is er draagvlak/behoefte bij de Nederlandse bevolking voor een alternatieve methode voor lijkbezorging in de vorm van resomeren indien deze in de dienstverlening wordt aangeboden?"*

Om het draagvlak te kunnen bepalen is in het onderzoek achtereenvolgens gekeken naar:

- de algemene houding tegenover de eventuele introductie van nieuwe alternatieve vormen van lijkbezorging naast de al bestaande methoden zoals begraven, cremieren en ter beschikking stellen aan de wetenschap;
- de reacties en emoties die de methode en techniek van resomeren bij verschillende bevolkingsgroepen oproepen;
- de vraag of resomeren bij mogelijke introductie in ons land wordt geaccepteerd c.q. als serieuze optie in het eigen keuzeprocess wordt meegenomen;
- de publieke opinie over het eventueel wettelijk toestaan van resomeren in Nederland.

---

² Naast de drie toegestane vormen van lijkbezorging kent de Wlb een afwijkende regeling voor overlijden op zee

1.3 Aanpak van het onderzoek

Het onderzoek bestond uit een kwalitatief en een kwantitatief deel. De kwalitatieve fase was gericht op het verkrijgen van inzicht in de inhoudelijke argumenten vóór en tegen resomeren en de emoties die eventuele introductie ervan mogelijk kunnen oproepen. Informatie hierover is verkregen door een deskresearch en enkele interviews met vertegenwoordigers van de religieuze groeperingen in ons land. Daarnaast is een tweetal focusgroepen met burgers uitgevoerd. Deze kwalitatieve verkenning resulteerde in een brede inventarisatie van argumenten, standpunten en emoties rond resomeren. De belangrijkste daarvan zijn verwerkt in een vragenlijst, die vervolgens in de kwantitatieve fase is voorgelegd aan een representatieve groep inwoners van ons land. In de respons waren de verschillende geloofsovertuigingen voldoende vertegenwoordigd om over die groepen afzonderlijke uitspraken te kunnen doen. Op deze wijze zijn de uitkomsten gekwantificeerd. Hieronder worden de verschillende onderdelen van het onderzoek meer in detail beschreven.

1.3.1 Kwalitatief onderzoek

Deskresearch en verkennende interviews

Er blijkt slechts in beperkte mate literatuur beschikbaar te zijn over het maatschappelijk draagvlak voor resomeren en morele en ethische vraagstukken rond deze vorm van lijkbezorging. De elementen van het maatschappelijk draagvlak en de argumenten die mogelijk een rol daarbij kunnen spelen zijn ingebracht in een aantal interviews met religieuze stromingen en de focusgroepen met burgers. De lijst met geraadpleegde bronnen staat in bijlage 1. Vertegenwoordigers van de 10 grootste religies in Nederland zijn na introductie met een aanbevelingsbrief van het ministerie van BZK benaderd voor een interview. Dit heeft geleid tot vijf telefonische interviews (zie bijlage 2). In deze interviews met vertegenwoordigers van verschillende kerken/religies zijn argumenten en overwegingen voor en tegen resomeren verder uitgediept en aangevuld. Een overzicht met de gespreksonderwerpen van deze interviews is terug te vinden in bijlage 3.

Focusgroepen voor- en tegenstanders

Daarnaast zijn er twee bijeenkomsten met focusgroepen georganiseerd: één met personen die in beginsel positief staan tegenover resomeren en de andere met personen die afwijzend staan tegenover deze nieuwe vorm van lijkbezorging. De deelnemers zijn geworven vanuit ons eigen I&O Research Panel en ingedeeld op basis van een screeningsvragenlijst. Beide bijeenkomsten zijn gehouden in Amsterdam. Bij een van beide focusgroepen was de opdrachtgever van het ministerie van BZK als toehoorder aanwezig. De uitkomsten van de focusgroepen zijn gebruikt om de mogelijke associaties met resomeren en overwegingen te verdiepen en te completeren. Verder is in de discussie in de focusgroepen de rol van de overheid als wetgever aan de orde gekomen.

1.3.2 Kwantitatief onderzoek

Vragenlijst

De inhoud van de vragenlijst (zie bijlage 5) is gebaseerd op de uitkomsten van de deskresearch, de consultatie van religieuze stromingen en de focusgroepen. Tevens is gebruik gemaakt van de vraagstelling uit het Yarden³ onderzoek en de Monitor culturele veranderingen in Nederland van het SCP. De uiteindelijke vragenlijst is zowel intern als extern getest.

---

³ Onderzoek naar draagvlak voor resomeren (2016) Mediatest i.o.v. Yarden.

Steekproef en respons

De online vragenlijst is uitgezet onder leden van het I&O Research Panel⁴ en onder leden van PanelClix⁵. Er is gebruik gemaakt van een gestratificeerde steekproef naar religie. Inzet van de stratificatie was om te komen tot minimaal 100 respondenten per religieuze stroming. PanelClix is ingezet omdat het vooraf de verwachting was dat dit minimum niet voor alle religieuze stromingen gehaald zou kunnen worden met alleen het I&O Research Panel. Gelet op de opbouw van het I&O Research Panel is er voor gekozen om door middel van een gerichte selectie te komen tot een zo representatief mogelijke vertegenwoordiging van de verschillende religieuze stromingen in de bruto steekproef. Er is hierbij geselecteerd op woongemeente, stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2012 en etniciteit. Deze selectie is aangevuld met een aselechte steekproef van 5.000 Nederlanders in het I&O Research Panel. Halverwege de veldwerkperiode is vervolgens het panel van PanelClix ingezet om het aantal boeddhisten, joden, hindoes en moslims aan te vullen.

De uiteindelijke bruto steekproef bedroeg 10.081 personen⁶. Deze personen zijn per e-mail uitgenodigd voor de online vragenlijst, er is binnen de selecties gericht gerappelleerd om de quota per religie te halen. De veldwerkperiode liep van 8 december tot en met 22 december 2016. PanelClix is ingezet vanaf 15 december.

Er hebben uiteindelijk 3.977 personen de vragenlijst ingevuld, waarvan 3.689 uit het I&O Research Panel. Het responspercentage⁷ is hiermee 36,6 procent. Een overzicht van de respons uitgesplitst naar achtergrondkenmerken is opgenomen in bijlage 4. Voor nagenoeg alle religieuze stromingen is de minimaal beoogde respons van 100 personen behaald met uitzondering van Jodendom, hetgeen vooraf was verwacht gezien de kleine fractie in de bevolking (0,1%). Het is met de behaalde respons goed mogelijk om een betrouwbaar beeld te schetsen van het draagvlak voor (het toestaan van) resomeren in Nederland en om verschillen in draagvlak tussen religieuze stromingen te duiden.

Weging

Hierboven is te lezen dat de steekproef gestratificeerd is getrokken om voldoende respons te realiseren voor de belangrijkste religieuze stromingen in ons land. Om de verkregen respons weer tot een representatieve afspiegeling van de Nederlandse bevolking te maken is een weging uitgevoerd. De resultaten zijn gecorrigeerd op basis van de werkelijke proporties van de verschillende religieuze stromingen binnen de Nederlandse bevolking. Waar in het rapport uitsplitsingen van de resultaten naar geloof of religiositeit worden gepresenteerd, zijn de resultaten gewogen naar leeftijd, geslacht en provincie. De weegfactoren zijn samengesteld op basis van CBS gegevens (2016) voor leeftijd, geslacht, provincie en religie.

Analyse

In de analyse van de resultaten is steeds per vraag statistisch getoetst in hoeverre de uitkomsten samenhangen met de aspecten geloof, religiositeit en spiritualiteit, alsmede met de persoonskenmerken leeftijd, geslacht en opleidingsniveau. Deze samenhang wordt beschreven als die significant is, dat wil zeggen dat de kans dat een gevonden verband berust op toeval kleiner is dan 5 procent.

---

4 Het I&O Panel is geworven op basis van aselechte personen en huishoudensteekproeven op traditionele manier (geen zelfaanmelding). Panelleden krijgen geen financiële vergoeding bij aanmelding, respondenten kregen bij dit onderzoek geen vergoeding.

5 Het PanelClix panel kent wel zelfaanmelding en respondenten krijgen een vergoeding (punten) voor deelname aan onderzoek, die kunnen worden omgezet in een beloning.

6 excl. PanelClix

7 excl. PanelClix

1.4 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 worden eerst de resultaten gepresenteerd voor de algemene houding ten aanzien van lijkbezorging. Hoofdstuk 3 gaat in op het draagvlak voor alternatieve vormen van lijkbezorging en hoofdstuk 4 zoomt in op resomeren als alternatief voor begraven en cremieren. Hierbij komt de vraag aan de orde hoe men tegenover resomeren staat en welke associaties en emoties het oproept. Hoofdstuk 5 gaat in op de gedragsintentie ten aanzien van resomeren: in hoeverre acht men het waarschijnlijk resomeren te overwegen of toe te passen en hoe verwacht men te reageren als de methode in ons land geïntroduceerd wordt? In dit hoofdstuk gaan we tevens in op verwachtingen die men heeft van de overheid als wetgever.

Als bijlagen zijn aan het rapport toegevoegd: het overzicht van geraadpleegde bronnen (bijlage 1), de lijst met geïnterviewde personen (bijlage 2), de gespreksonderwerpen van de interviews (bijlage 3), het responsoverzicht (bijlage 4) en de vragenlijst (bijlage 5).

2

HOOFDSTUK

Houding ten aanzien van lijkbezorging

2. Algemene houding ten aanzien van lijkbezorging

2.1 Inleiding

Dit hoofdstuk beschrijft hoe inwoners van Nederland in het algemeen denken over uitvaart en lijkbezorging. Aan de orde komt of men zelf al eens over de eigen uitvaart heeft nagedacht en zo ja, welke vorm van lijkbezorging men voor zichzelf zou kiezen en welke motieven men heeft voor deze keuze.

2.2 Voorkeuren voor methode van lijkbezorging

De meeste Nederlanders (87%) hebben wel eens over hun eigen uitvaart nagedacht, 13 procent heeft dit niet eerder gedaan. Het aandeel dat wel over de eigen uitvaart heeft nagedacht is onder 65-plussers iets groter dan onder de jongere leeftijdscategorieën. Hindoes blijken minder vaak over hun eigen uitvaart na te denken (77%) dan mensen met een andere geloofsovertuiging (of zonder gezindte). Nederlanders die zichzelf niet als religieus beschouwen hebben minder vaak nagedacht over de eigen uitvaart dan Nederlanders die wel religieus ingesteld zijn.

Momenteel kan in Nederland worden gekozen uit drie vormen van lijkbezorging: begravenis, crematie en ter beschikking stellen aan de wetenschap. Op dit moment kiest de grootste groep van de Nederlandse bevolking voor zichzelf voor crematie (44%), ruim een derde (35%) geeft de voorkeur aan begraven. Een deel weet nog niet wat zij zouden kiezen, 4 procent stelt zijn of haar lichaam ter beschikking aan de wetenschap en eveneens 4 procent laat de keuze aan de nabestaanden (figuur 2.1).

Binnen de verschillende geloofsgroepen worden andere keuzes gemaakt. Binnen een aantal religieuze stromingen is er een duidelijke voorkeur voor begraven. Dit geldt met name voor personen met een protestant-christelijke geloofsovertuiging zoals gereformeerden en Nederlands hervormden en verder moslims en joden. Niet-kerkelijken, rooms-katholieken, boeddhisten, en hindoes kiezen in meerderheid voor crematie. Het aandeel die de keuze nog niet heeft bepaald of deze overlaat aan nabestaanden is onder boeddhisten het grootst.

Lijkbezorging binnen verschillende religies

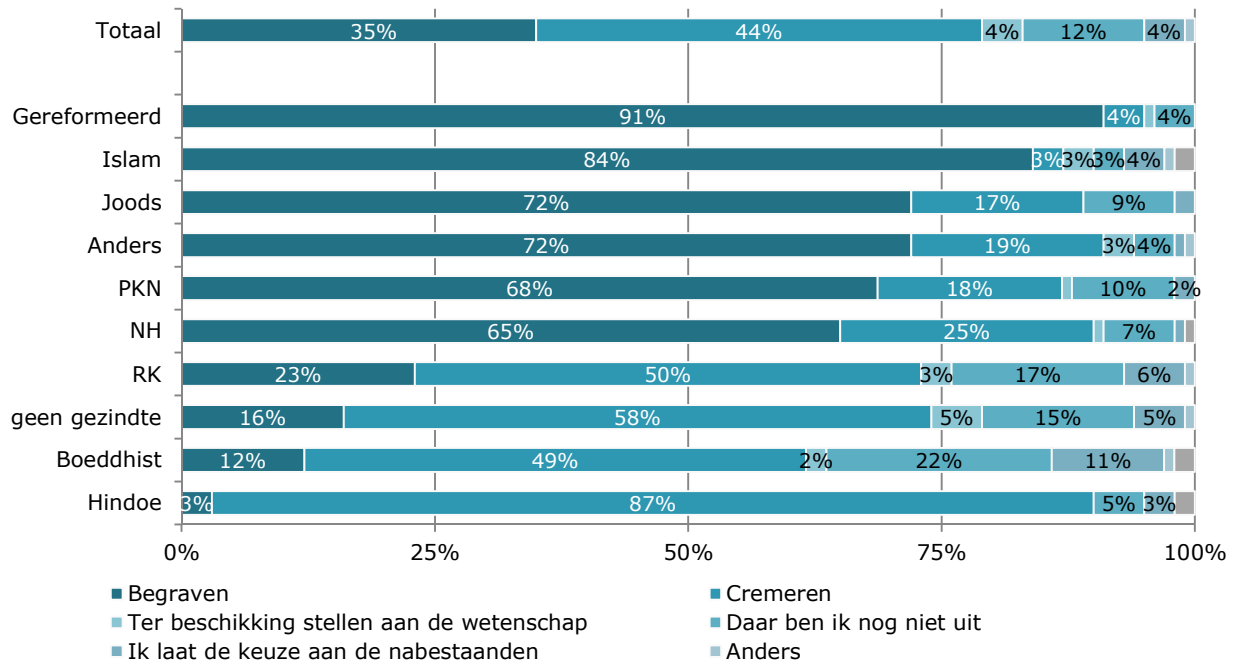
Binnen de Abrahamische religies (Christendom, Islam en Jodendom) is begraven de traditionele en meest toegepaste vorm van lijkbezorging. In de Oosterse religies Hindoeïsme en Boeddhisme en is dit crematie.

Vanuit de christelijke traditie was begraven lange tijd de enige geaccepteerde wijze van lijkbezorging, vanwege het geloof in de wederopstanding. Het lichaam dient derhalve intact te blijven na het overlijden. Binnen de meer conservatieve stromingen is dit nog altijd het geval. In de Rooms-Katholieke kerk is crematie sinds 1963 toegestaan, al heeft begraven nog steeds de voorkeur. Ook binnen het Jodendom en de Islam is crematie vanuit traditie niet toegestaan.

Binnen het Hindoeïsme is cremeren de traditionele vorm van lijkbezorging. Het lichaam van een Hindoe wordt binnen 24 uur na overlijden gecremeerd. Er wordt gekozen voor crematie, omdat dit de snelste manier is om het lichaam te reïncarneren. Ook boeddhisten geloven in de reïncarnatie en kiezen veelal voor crematie, maar begraven is eveneens toegestaan.

Figuur 2.1

Voorkeur eigen lijkbezorging, naar geloofsgroepering (N=3.933)

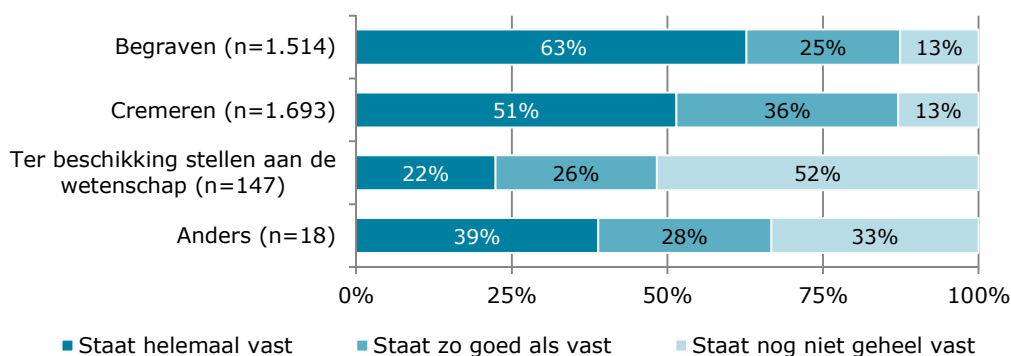
Behalve de geloofsovertuiging heeft ook de mate van religiositeit (zie bijlage 4) invloed op de keuze voor lijkbezorging. Nederlanders die zichzelf als beslist religieus beschouwen, kiezen voor zichzelf vaker voor begraven (79%) dan minder religieuze.

In het kader van het onderzoek is een analyse gemaakt waarbij niet-religieuze Nederlanders nader ingedeeld werden naar mate van spiritualiteit (zie bijlage 4). Dit gaf vrijwel nergens verschillen in opvattingen ten aanzien van lijkbezorging. Met andere woorden: niet-religieuze Nederlanders die (wel) spiritueel zijn ingesteld, hebben dezelfde opvattingen als niet-religieuze Nederlanders die niet spiritueel zijn.

Voor het merendeel (87%) van de respondenten die een keuze hebben gemaakt voor de eigen lijkbezorging staat deze keuze (zo goed als) vast, vooral voor hen die kiezen voor begraven of cremeren (figuur 2.2). Nederlanders die kiezen voor het ter beschikking stellen van hun lichaam aan de wetenschap zijn minder zeker van hun keuze, iets meer dan de helft geeft aan dat deze keuze nog niet geheel vast staat.

Figuur 2.2

Hoe vast staat huidige keuze voor lijkbezorging? (N=3372)

2.3 Motieven bij keuze methode van lijkbezorging

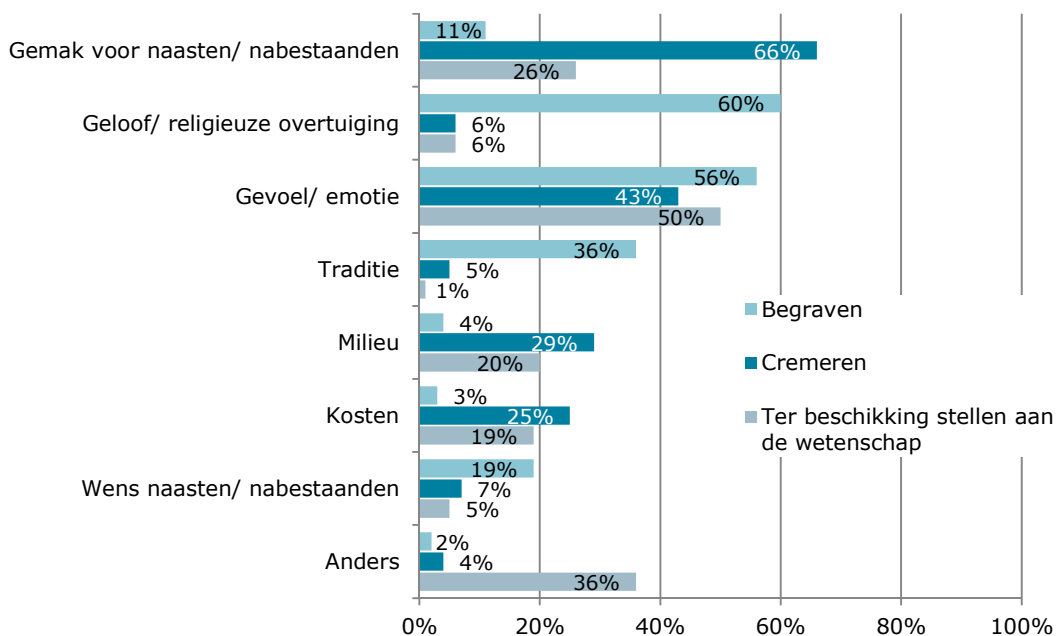
De meerderheid van de Nederlanders die kiezen voor begraven, doet dit vanuit hun geloofsovertuiging (figuur 2.3). Daarnaast vinden velen van hen het belangrijk dat hun nabestaanden een gedenkplek kunnen bezoeken, worden zij graag bijgezet in een familiegraf of bij de overleden partner of kiezen zij voor begraven omdat dit van oudsher traditie is of omdat dit voor hun gevoel de enige juiste manier van lijkbezorging is. Het teruggeven van hun lichaam aan de natuur is ook veel genoemd als reden voor deze keuze.

Daar waar degenen die kiezen voor begraven het belangrijk vinden om wat achter te laten voor de nabestaanden, doen Nederlanders die voor crematie kiezen dit juist vaak om hun nabestaanden te ontzien. Zij willen niet dat er zorgen zijn over de kosten en het onderhoud van een graf. Ook hechten zij belang aan de praktische kant van crematie: het is gemakkelijk, schoon, beter voor het milieu, ruimtebesparend en ook goedkoper dan begraven. Het idee om begraven te worden vindt men vaak niet prettig. Een klein deel (6%) van de ondervraagden dat kiest voor crematie doet dit uit geloofsovertuiging, dit zijn voornamelijk hindoes.

Het aspect geloof is met name voor gereformeerden, moslims en hindoes het belangrijkste aspect in hun keuze voor lijkbezorging. Voor katholieken en boeddhisten speelt het geloof een relatief kleine rol in hun keuze voor lijkbezorging.

Figuur 2.3

Aspecten die van toepassing zijn op keuze lijkbezorging (N=3.354)

Nederlanders die aangeven hun lichaam ter beschikking te willen stellen aan de wetenschap, kiezen hier voornamelijk voor om na hun dood nog iets te kunnen betekenen voor de samenleving. Zij hechten weinig belang aan een fysieke gedenkplek voor eventuele nabestaanden en dragen liever bij aan onderzoek of opleiding van medici.

Ook degenen die de keuze voor hun lijkbezorging aan hun nabestaanden laten (niet in figuur), vinden het zelf niet belangrijk wat er na hun dood met hun lichaam gebeurt. Zij hechten er meer waarde aan dat hun nabestaanden afscheid van hen kunnen nemen op de manier die voor de achterblijvers troost biedt. Een ander motief voor deze keuze is dat men zelf geen keuze kan maken in de wijze van lijkbezorging.

3

HOOFDSTUK

Houding ten aanzien van nieuwe vormen van lijkbezorging

3. Houding ten aanzien van nieuwe vormen van lijkbezorging

3.1 Inleiding

Om het draagvlak voor het introduceren van nieuwe vormen van lijkbezorging te meten, is het van belang na te gaan in hoeverre inwoners van Nederland op de hoogte zijn van alternatieve vormen van lijkbezorging naast traditionele methoden als begraven, cremen en het ter beschikking stellen aan de wetenschap. Vervolgens wordt ingegaan op de houding tegenover deze alternatieve vormen van lijkbezorging en in hoeverre men deze methoden voor zichzelf of een directe naaste zou overwegen.

3.2 Bekendheid met nieuwe vormen van lijkbezorging

Buiten de gangbare vormen van lijkbezorging (begraven, cremen en het lichaam ter beschikking stellen aan de wetenschap) zijn bij 16 procent van de Nederlanders alternatieve vormen bekend. Het meest genoemd zijn het invriezen of vriesdrogen van het lichaam, balsemen, (chemisch) oplossen en de natuurbegrafenis. Andere genoemde vormen van lijkbezorging zijn het achterlaten van het lichaam in de natuur voor de dieren (vogels), lijkverbranding in de open lucht en in een aantal gevallen is specifiek resomeren als alternatief genoemd.

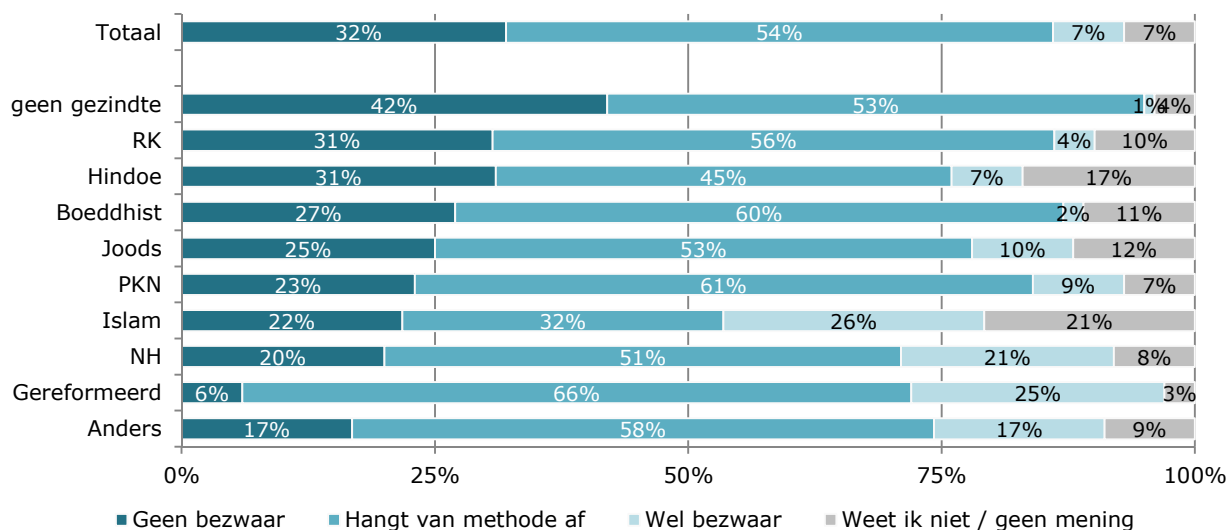
Er is een significante samenhang met het opleidingsniveau bij het bekend zijn met alternatieve vormen van lijkbezorging; hoger opgeleiden zijn vaker bekend met alternatieve vormen van lijkbezorging dan lager opgeleiden. Ook de geloofsovertuiging speelt een rol: moslims en boeddhisten weten minder vaak andere vormen van lijkbezorging te noemen.

3.3 Algemene houding

Vooraan in de vragenlijst, voordat resomeren als alternatieve vorm van lijkbezorging benoemd was, is een vraag gesteld die betrekking heeft op het draagvlak voor introductie van nieuwe vormen van lijkbezorging (figuur 3.1). In het algemeen heeft bijna een op de drie Nederlanders (32%) er geen bezwaar tegen als er in Nederland een nieuwe vorm van lijkbezorging wordt geïntroduceerd. Ruim de helft (54%) geeft aan dat het al dan niet hebben van bezwaar sterk afhangt van de methode van lijkbezorging. Zeven procent zou wel bezwaar hebben tegen een nieuwe vorm.

Figuur 3.1

Zou u bezwaar hebben tegen het introduceren van een nieuwe vorm van lijkbezorging in Nederland? (N=3.933)

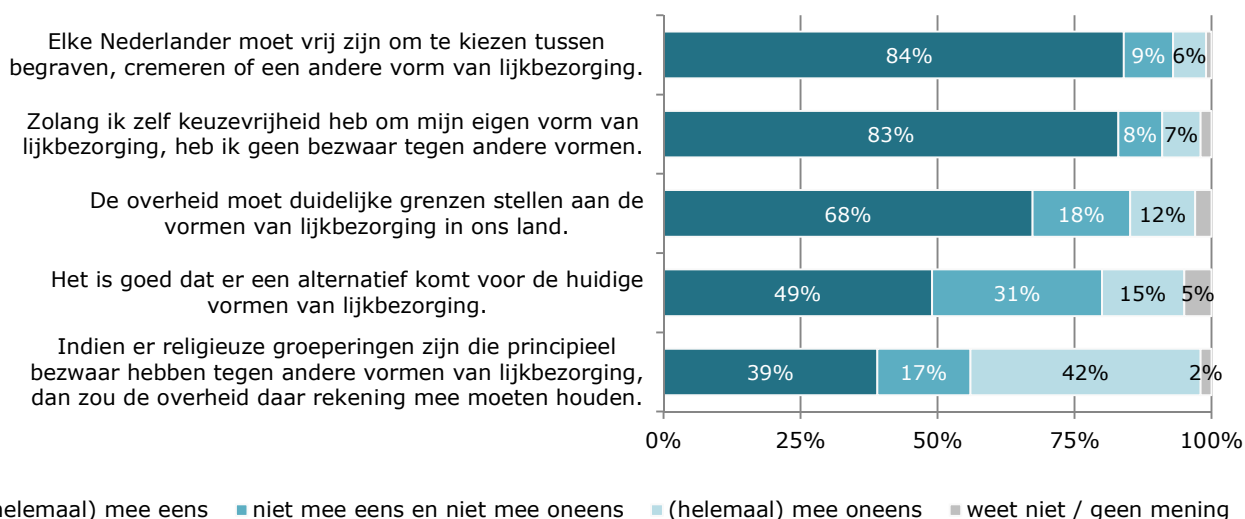
Bezwaren tegen het introduceren van een nieuwe vorm van lijkbezorging leven het sterkst onder moslims, hervormden en gereformeerden. Ook de mate van religiositeit speelt een grote rol: bezwaar is er vrijwel alleen onder Nederlanders die zichzelf religieus noemen en bij een kerkelijk gezindte horen (14%). Onder zelfbenoemd religieuzen zonder kerkelijk gezindte en onder Nederlanders die zich niet religieus noemen (en al dan niet spiritueel) is er vrijwel geen bezwaar (<2%).

Keuzevrijheid

Na de uitleg over resomeren als alternatieve wijze van lijkbezorging, ging de vragenlijst dieper in op de algemene houding van Nederlanders ten aanzien van lijkbezorging. Het grootste deel van de Nederlanders hecht (veel) belang aan keuzevrijheid op het gebied van lijkbezorging; ruim vier op de vijf vinden dat elke Nederlander vrij moet zijn om te kiezen tussen begraven, cremieren of een andere vorm van lijkbezorging en heeft geen bezwaar tegen andere vormen zolang zij zelf de vrijheid hebben om hun eigen vorm van lijkbezorging te kunnen kiezen. Wel vindt twee derde dat dit niet betekent dat alles maar toegestaan moet worden, de overheid moet volgens hen duidelijke grenzen stellen aan de vormen van lijkbezorging in ons land. Ongeveer de helft van de Nederlandse bevolking vindt het goed dat er een alternatief voor de huidige vormen van lijkbezorging komt. Ten slotte vindt bijna twee vijfde (39%) dat de overheid rekening moet houden met principiële bezwaren die religieuze groeperingen kunnen hebben tegen andere vormen van lijkbezorging; ongeveer een even groot deel van de Nederlanders (42%) is het daar niet mee eens.

Figuur 3.2

Stellingen over lijkbezorging in het algemeen (N=3.911)

De mate waarin men het eens is met bovenstaande stellingen is afhankelijk van de mate waarin men religieus is. Ook tussen de verschillende religies zijn er significante verschillen waar te nemen in de beantwoording van deze vraag. Over het geheel genomen kunnen we stellen dat religieuze, kerkelijke Nederlanders, minder vaak instemmen met stellingen over de keuzevrijheid en alternatieven voor lijkbezorging. Meer instemmend zijn zij over de duidelijke grenzen die de overheid moet stellen aan de vormen van lijkbezorging in Nederland. Dit geldt vooral voor leden van de protestantse, hervormde en gereformeerde kerk. De stelling dat de overheid rekening moet houden met principiële bezwaren die religieuze groeperingen hebben tegen andere vormen van lijkbezorging wordt door religieuze en kerkelijke Nederlanders beaamd en door ouderen (65-plussers).

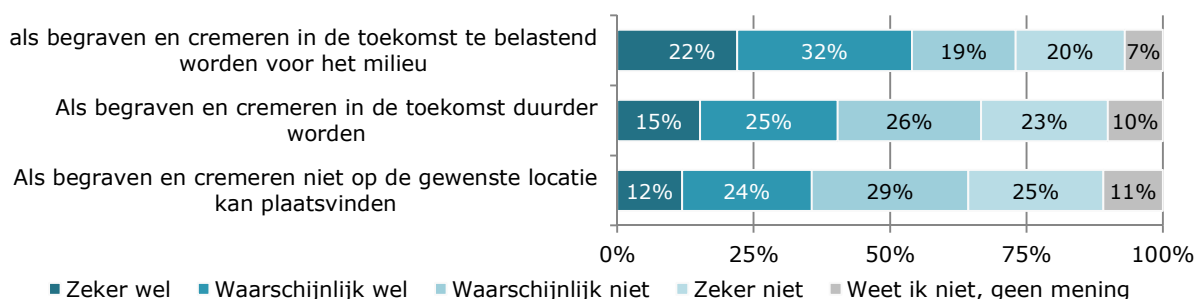
3.4 Houding bij veranderende omstandigheden

Eerder werd beschreven dat vier op de vijf Nederlanders voor de eigen uitvaart kiezen voor cremieren (44%) of begraven (35%). Voor het merendeel van deze groep staat deze keuze (zo goed als) vast. Toch is het mogelijk dat de omstandigheden zodanig veranderen, dat men van deze keuze (moet) afwijken.

Indien begraven en cremieren in de toekomst te belastend worden voor het milieu, zou 54 procent mogelijk alternatieve vormen van lijkbezorging overwegen (figuur 3.3). Dit is tevens de zwaarst wegende factor om een andere wijze van lijkbezorging dan begraven en cremieren te overwegen. Mochten de traditionele vormen in de toekomst duurder worden, dan zou 40 procent nog een alternatieve wijze overwegen, als het niet kan plaatsvinden op de gewenste locatie denkt 36 procent nog eens na over de keuze voor lijkbezorging. Twintig tot 25 procent overweegt in geen van deze situaties (milieu, kosten, locatie) alternatieve vormen van lijkbezorging.

Figuur 3.3

Zou u alternatieve vormen van lijkbezorging (meer) overwegen... (N=3.911)

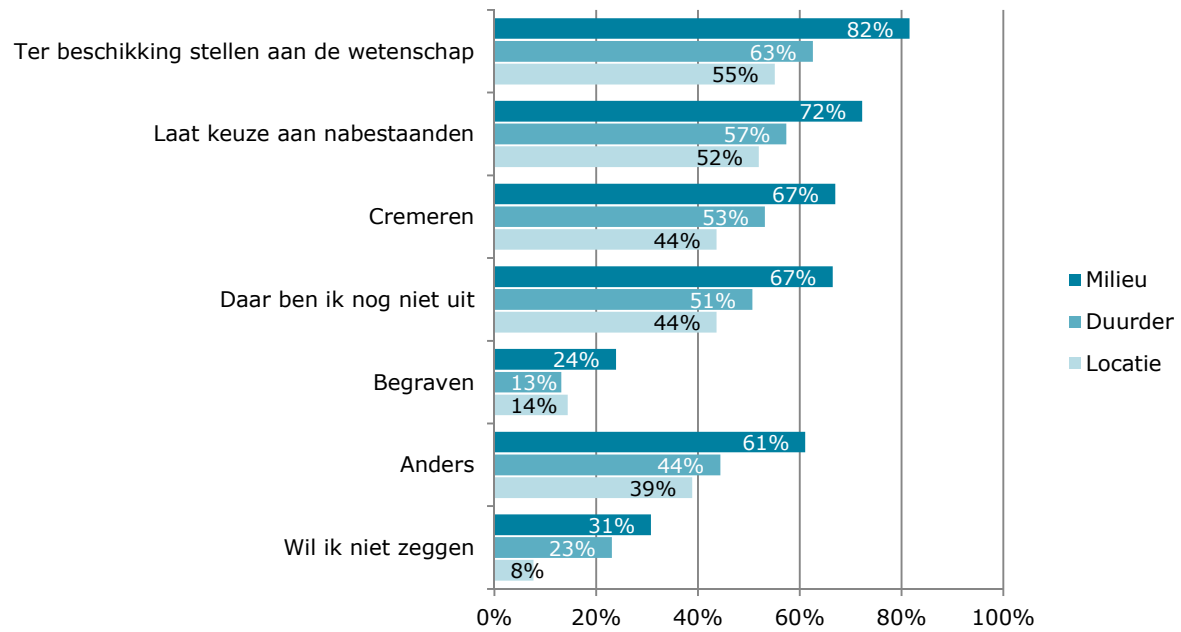
Eerder in dit rapport werd al getoond dat voor Nederlanders die een voorkeur hebben voor begraven deze keus voor de meerderheid al vast staat (figuur 2.2). Nederlanders die zelf begraven willen worden, zijn ook het minst geneigd om alternatieve vormen van lijkbezorging te overwegen indien de omstandigheden veranderen (figuur 3.4). Als begraven duurder wordt of niet meer op de gewenste locatie kan plaatsvinden, geeft nog geen 15 procent aan dat ze dan (waarschijnlijk) een andere vorm van lijkbezorging zouden overwegen. Een te hoge belasting voor het milieu is voor slechts 25 procent reden om (mogelijk) af te wijken van de oorspronkelijke keuze voor begraven.

Nederlanders die na hun dood hun lichaam ter beschikking willen stellen aan de wetenschap zijn het meest flexibel in hun keuze en zouden het vaakst alternatieve vormen van lijkbezorging overwegen indien de omstandigheden veranderen. Ook Nederlanders die de keuze aan hun nabestaanden laten of kiezen voor cremieren of nog niet weten welke vorm van lijkbezorging zij voor zichzelf kiezen, zouden (vaker dan Nederlanders met voorkeur voor begraven) alternatieve vormen van lijkbezorging (meer) overwegen bij veranderende omstandigheden.

Voor vrijwel alle Nederlanders, ongeacht hun voorkeurswijze van lijkbezorging, geldt dat milieuoverwegingen eerder een reden zijn om de keuze te heroverwegen dan kosten of de beschikbaarheid van de gewenste locatie.

Figuur 3.4

Zou alternatieve vormen van lijkbezorging (meer) overwegen, naar keuze lijkbezorging (N=3.911)

4

HOOFDSTUK

Houding ten aanzien van resomeren

4. Houding ten aanzien van resomeren

4.1 Inleiding

De methode resomeren wordt geïntroduceerd. We zoomen in op de gevoelens en argumenten die deze vorm van lijkbezorging oproept, of en in welke mate er bezwaar is als resomeren in Nederland wordt toegestaan, en onder welke voorwaarden resomeren kan worden toegestaan. Ook komt de keuzevrijheid van lijkbezorging aan de orde: hoe belangrijk is het om zelf de keuze voor de eigen lijkbezorging te mogen maken?

4.2 Gevoelens en argumenten

In de vragenlijst hebben de respondenten onderstaande uitleg gekregen over resomeren:

Resomeren is een nieuwe vorm van lijkbezorging. Het is een alternatief voor begraven of cremeren en ter beschikking stellen aan de wetenschap. Een uitvaart waarbij men voor resomeren kiest, lijkt veel op een uitvaart met een crematie. Resomeren is een techniek waarbij de stoffelijke resten van een mens met behulp van kaliumhydroxide worden opgelost in water. Na ongeveer 3 à 4 uur is het lichaam opgelost en uiteindelijk blijft een waterige oplossing en een wit poeder over. Dit poeder wordt, net als bij een crematie, in een urn gedaan en aan de nabestaanden gegeven. Het poeder kan verstrooid of bijgezet worden. De waterige oplossing wordt onttrokken aan de cilinder en wordt gezuiverd. Metalen die in het lichaam aanwezig zijn, worden (net als bij cremeren) verzameld voor een goed doel.

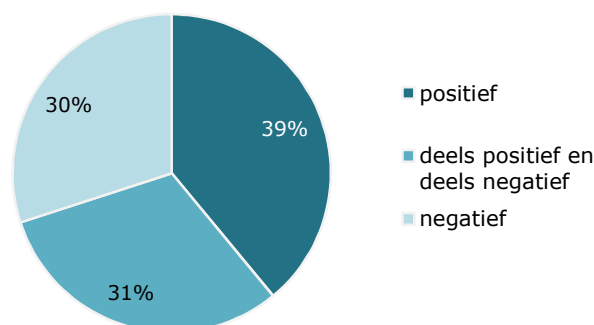
Met resomeren wordt de overledene zonder kist in een cilinder geplaatst. De kist blijft achter en kan worden gerecycled. De kleding van de overledene moet biologisch afbreekbaar zijn, zoals wol of katoen. Er kunnen geen persoonlijke spullen aan de overledene meegegeven worden.

Op dit moment is resomeren toegestaan in Canada en enkele deelstaten in de VS. In Nederland is resomeren pas mogelijk na een wetswijziging (Wet op de lijkbezorging). Een Nederlandse uitvaartorganisatie heeft een verzoek hiertoe gedaan. Het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties onderzoekt de mogelijkheden in opdracht van de Tweede Kamer.

Na deze uitleg is gepeild welke gevoelens resomeren als mogelijke vorm van lijkbezorging oproept: positief, negatief of neutraal. Bijna 40 procent geeft aan (uitsluitend of voornamelijk) positieve gevoelens te hebben bij resomeren. Het aandeel Nederlanders waarbij resomeren deels positieve en deels negatieve gevoelens oproept is nagenoeg gelijk (30%) aan het aandeel dat hierbij (uitsluitend of voornamelijk) negatieve gevoelens hebben.

Figuur 4.1

Welke gevoelens roept resomeren als mogelijke vorm van lijkbezorging op? (N=3.911)

Nederlanders die (overwegend) positief denken over resomeren, zien het als een interessante, goed en milieuvriendelijk alternatief voor de huidige vormen van lijkbezorging.

Nederlanders die neutraal (deels positief en deels negatief) tegenover resomeren staan op basis van de op de vorige pagina vermelde uitleg, zien vooral veel overeenkomsten met cremeren. Het lijkt hen een milieuvriendelijke methode, die nog wel wat vreemd en onwennig is maar toch interessant. Wel vraagt een deel zich af wat de meerwaarde is van deze methode.

De Nederlanders waarbij resomeren vooral negatieve gevoelens oproept, uiten vooral weerzin. Men vindt het eng, een griezelig idee, luguber. Daarnaast is er ook onbegrip, de vraag rijst waarom het nodig is om deze (vreemde) methode van lijkbezorging te introduceren.

De gevoelens die resomeren als mogelijke vorm van lijkbezorging oproept, zijn sterk afhankelijk van de mate waarin men religieus is. Mensen die beslist religieus zijn, staan negatiever tegenover resomeren dan gemiddeld: hoe religieuzer men zichzelf beschouwt, hoe negatiever de houding ten aanzien van resomeren. Nederlanders die zichzelf niet tot een kerkelijke gezindte rekenen, zijn het meest positief over resomeren. Ook rooms-katholieken en boeddhisten staan relatief positief tegenover resomeren. Het meest negatief zijn gereformeerden, hervormden en moslims.

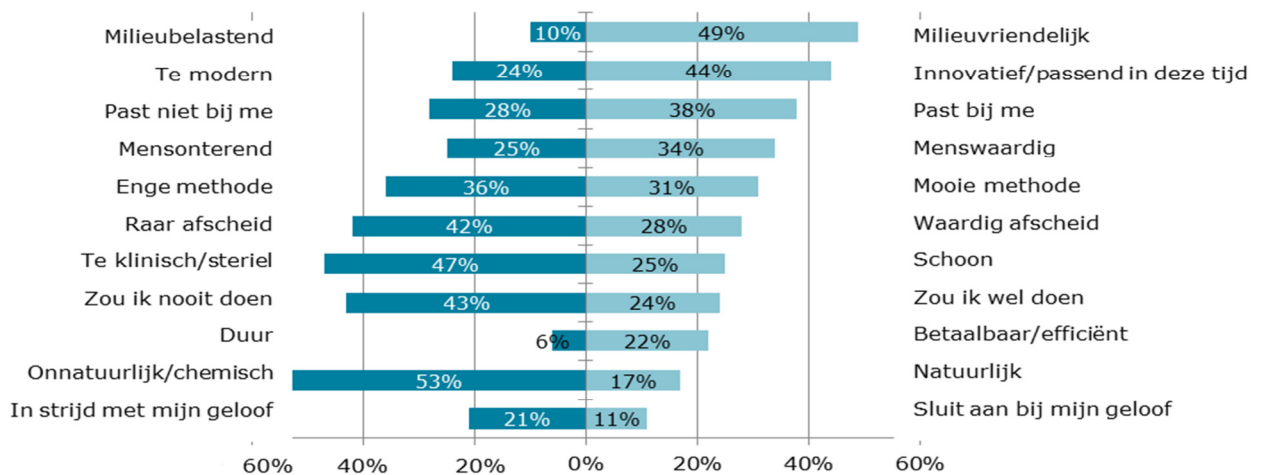
In de discussie over resomeren kunnen vele argumenten een rol spelen. In onderstaande figuur 4.2 is weergegeven welke argumenten men het beste vindt passen bij hun mening over resomeren. De lijst van argumenten is vooraf samengesteld op basis van het kwalitatieve onderzoek. Bijna de helft van de Nederlanders (49%) vindt dat het argument 'milieuvriendelijk' beter past bij hun mening over resomeren dan 'milieubelastend'. Ruim twee vijfde (44%) geeft aan dat zij deze vorm van

lijkbezorging innovatief vinden. Een wat kleiner deel (38%) vindt resomeren bij hen passen, ongeveer een derde (34%) vindt het een menswaardige vorm van lijkbezorging.

Meer negatief is men over de wijze waarop het lichaam wordt opgelost, ruim de helft (53%) geeft aan dit onnatuurlijk of chemisch te vinden. Ondanks dat een kwart resomeren een schone methode vindt, is bijna de helft van de Nederlanders van mening dat het te klinisch of steriel is. Twee vijfde (43%) zou zelf nooit kiezen voor resomeren of vindt het een raar afscheid. Ruim een derde (34%) vindt resomeren een enge methode.

Figuur 4.2

Argumenten bij resomeren (N=3.911)

Ook bij de bovengenoemde argumenten over resomeren blijkt: hoe religieuzer men is, hoe negatiever men in het algemeen staat tegenover resomeren. Over het geheel genomen vinden leden van de hervormde en gereformeerde kerk het vaakst de negatieve argumenten beter bij resomeren passen dan de positieve. Nederlanders zonder kerkelijke gezindte kiezen in alle gevallen vaker de meer positieve argumenten.

4.3 Wettelijk toestaan

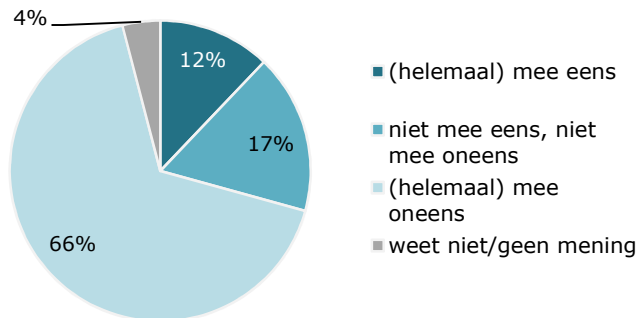
De vragen in de vragenlijst over het wettelijk toestaan van resomeren in Nederland aan de hand waarvan het algemeen draagvlak wordt bepaald, bestaat uit twee onderdelen. Een eerste vraag (figuur 4.3) aan de hand waarvan de grondhouding wordt bepaald in hoeverre men bezwaar heeft. In een vervolgvraag kon men deze grondhouding nuanceren door eventueel voorwaarden voor wettelijk toestaan te noemen.

Grondhouding ten aanzien van wettelijk toestaan resomeren

Circa twee derde van de Nederlanders (66%) heeft er geen bezwaar tegen als resomeren in Nederland wettelijk wordt toegestaan. Ongeveer een op de acht (12%) ziet wel bezwaren tegen het mogelijk maken van resomeren, 17 procent is het hier noch mee eens, noch mee oneens (figuur 4.3).

Figuur 4.3

Stelling: 'Ik heb er bezwaar tegen als resomeren in Nederland wettelijk wordt toegestaan.' (grondhouding, N=3.911)

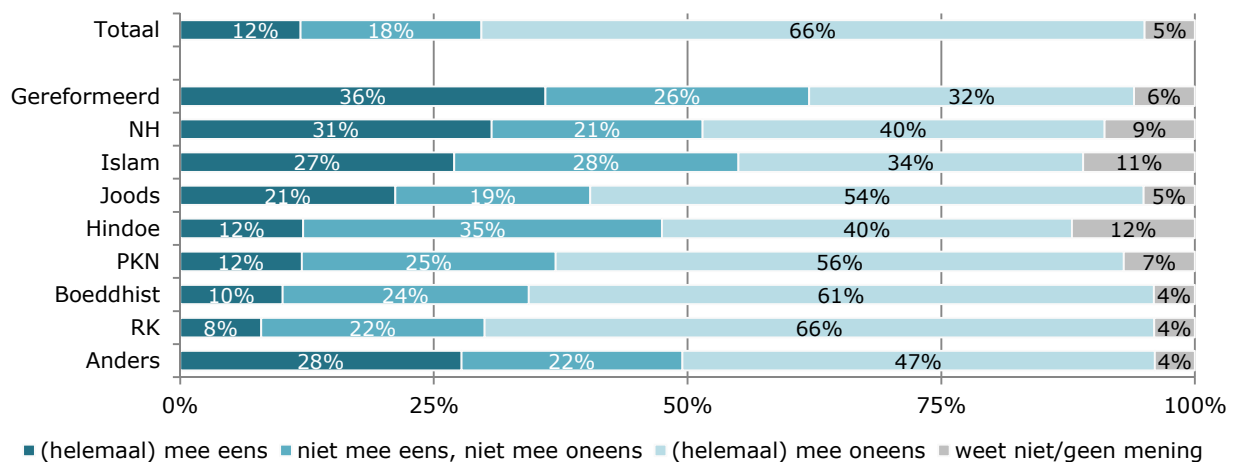

Grondhouding naar religie

Als we inzoomen op de diverse geloofsgroepen, zien we dat er binnen de gereformeerde gemeenschap relatief het meeste bezwaar is tegen het wettelijk toestaan van resomeren in Nederland. Ruim een derde van de gereformeerden geeft aan hier bezwaar tegen te hebben, gevolgd door de hervormden. Van hen geven drie op de tien aan geen voorstander te zijn van het toestaan van resomeren in Nederland. Onder moslims is ruim een kwart tegen het introduceren van resomeren als alternatieve vorm van lijkbezorging. Boeddhisten en katholieken hebben van de onderzochte geloofsovertuigingen het minste bezwaar tegen het wettelijk toestaan van resomeren.

Figuur 4.4

Bezwaar tegen wettelijk toestaan van resomeren in Nederland, naar religie (N=3.933)

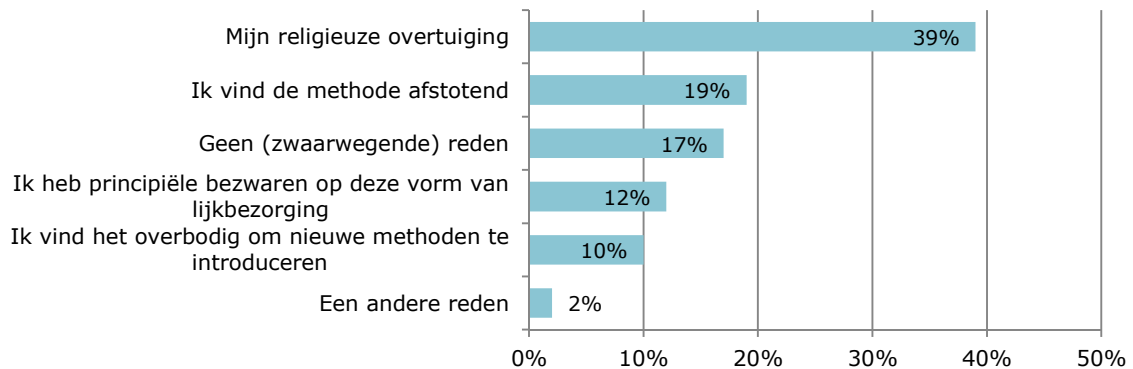

Belangrijkste reden bezwaar

Onder tegenstanders van resomeren is de mate van religiositeit een belangrijke factor: personen die zichzelf als sterk religieus beschouwen zijn relatief sterk vertegenwoordigd in de groep die bezwaar heeft tegen de introductie van resomeren in Nederland. Degenen die aangeven bezwaar te hebben tegen het wettelijk toestaan van resomeren, is gevraagd naar de belangrijkste reden hiervoor. Het meest genoemd is de religieuze overtuiging, twee op de vijf Nederlanders met bezwaar noemen dit als belangrijkste reden hiervoor. Een vijfde geeft aan de methode van resomeren afstotend te vinden en derhalve tegen het wettelijk toestaan te zijn, een op de zes heeft geen (zwaarwegende) reden voor het bezwaar. Twaalf procent is uit principe tegen resomeren, een tiende vindt het overbodig om nieuwe vormen van lijkbezorging in Nederland te introduceren.

Figuur 4.5

Belangrijkste reden voor bezwaar (negatieve grondhouding, N=464)

De eigen religieuze overtuiging komt als grond van het bezwaar tegen het wettelijk toestaan van resomeren het meest voor onder protestant-christelijken (met name gereformeerden en hervormden) en moslims. Personen die zichzelf als religieus beschouwen, vinden deze reden dan ook vaker de belangrijkste reden voor bezwaar. Minder religieuze mensen hebben vaker geen specifieke (zwaarwegende) reden voor hun bezwaar tegen resomeren.

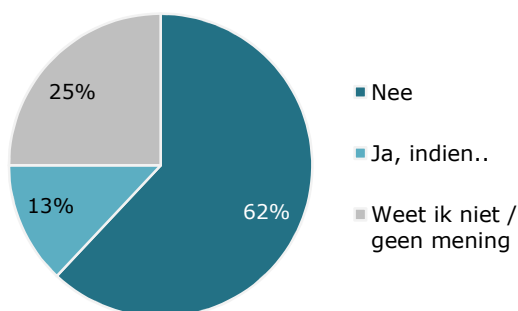
Rooms-katholieken - met bezwaar tegen het wettelijk toestaan van resomeren - vinden vooral de methode afstotend of hebben geen (zwaarwegende) reden voor hun bezwaar. Hindoes hebben vooral principiële bezwaren, boeddhisten vinden het vaker dan gemiddeld overbodig om nieuwe methoden van lijkbezorging te introduceren.

Negatieve grondhouding: toestaan onder voorwaarden?

Van de groep die bezwaar heeft tegen het wettelijk toestaan van resomeren (12% van de Nederlanders), is het voor drie op de vijf ondenkbaar dat resomeren onder bepaalde voorwaarden wél wordt toegestaan. Een kleinere groep (13%) vindt dat resomeren wel toegestaan mag worden als dit nadrukkelijk de keuze van de overledene is, bij besmettingsgevaar (bijvoorbeeld als de overledene een besmettelijke ziekte heeft, of als er een epidemie uitbreekt) en als het resomeren wettelijk is vastgesteld.

Figuur 4.6

Resomeren onder bepaalde voorwaarden wel toestaan? (negatieve grondhouding, N=464)

Onder Nederlanders die zichzelf als 'religieus' beschouwen en die bij een kerkelijke gezindte horen, is het percentage dat onder geen enkele voorwaarde wil dat resomeren wordt toegestaan in Nederland hoger (70%) dan gemiddeld.

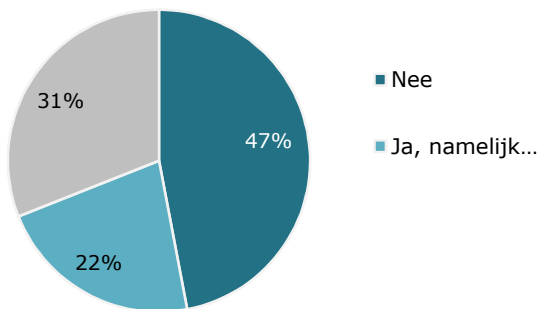
Positieve grondhouding: voorwaarden verbinden aan toestaan?

Nederlanders die géén bezwaar hebben tegen het wettelijk toestaan van resomeren in Nederland, is gevraagd of de eventuele introductie van resomeren wat hen betreft aan bepaalde voorwaarden moet worden verbonden. Ruim een op de vijf (22%) noemt een of meerdere voorwaarden (figuur 4.7).

- In de eerste plaats worden de milieuaspecten genoemd. Resomeren mag enkel worden toegestaan als het niet belastend is voor het milieu (of in ieder geval niet meer belastend dan de huidige vormen van lijkbezorging).
- Andere vaker genoemde voorwaarden zijn dat het resomeren de eigen keuze moet zijn van de overledene, die bij leven al te kennen heeft gegeven voor deze vorm van lijkbezorging te kiezen. Ook zorgvuldige, goede regelgeving rondom resomeren is regelmatig genoemd, evenals uitvoering van de procedure door enkel gecontroleerde en gekwalificeerde instellingen. In het geheel wil men dezelfde voorwaarden of procedures zoals nu voor cremieren of begraven gelden.
- Ten slotte wordt als nadeel genoemd dat er bij resomeren (net als bij cremieren) na de lijkbezorging geen onderzoek meer kan worden gedaan op het lijk indien er verdachte omstandigheden zijn rondom het overlijden, of als er schijn van criminaliteit is of wanneer de identiteit onbekend is. Door de methode blijft er immers geen DNA over. Verder dient er, om oneigenlijk gebruik van de methode tegen te gaan, een strikte controle te zijn op de aankoop en uitgifte van de materialen, om criminele organisaties geen extra middel te geven om misdaden te verdoezelen.

Figuur 4.7

Voorwaarden verbinden aan toestaan resomeren? (positieve grondhouding, N=2.598)

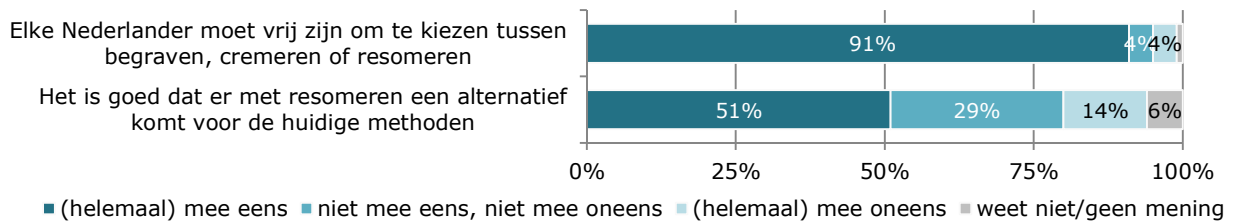
4.4 Keuzevrijheid

Voordat de respondenten de vragen kregen over het wettelijk toestaan van resomeren, is een aantal stellingen voorgelegd over hun algemene houding ten aanzien van resomeren, onder meer in relatie tot keuzevrijheid van lijkbezorging.

Het merendeel van de Nederlanders (91%) is het eens met de stelling dat iedereen vrij moet zijn om te kiezen tussen begraven, cremieren of resomeren. Het aandeel dat het goed vindt dat er met resomeren een alternatief komt voor de huidige vormen van lijkbezorging is met 51 procent een nipte meerderheid. Een op de zeven Nederlanders (14%) is het niet eens met deze stelling.

Figuur 4.8

Stellingen over resomeren (N=3.911)

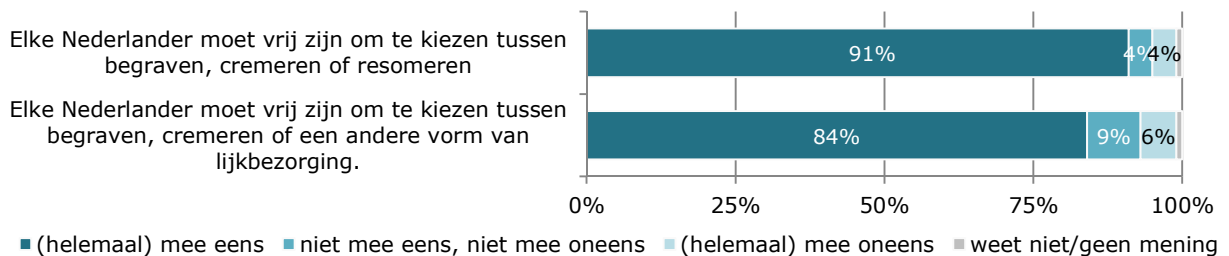

Er is een significante samenhang tussen de mate waarin men het met bovenstaande stellingen eens dan wel oneens is en de mate van religiositeit. Mensen die zichzelf beslist als religieus omschrijven, zijn het vooral minder vaak eens met de stelling dat er met resomeren een goed alternatief komt voor de huidige methoden van lijkbezorging. Binnen de onderzochte geloofsgroeperingen stemmen met name gereformeerden minder vaak in met deze twee stellingen.

Zowel uit de algemene stelling over keuzevrijheid tussen begraven, cremeren en alternatieve vormen van lijkbezorging (zie figuur 3.2); als uit de stelling over keuzevrijheid tussen begraven, cremeren en resomeren, blijkt dat de Nederlandse bevolking veel belang hecht aan keuzevrijheid. Wanneer deze twee stellingen naast elkaar gelegd worden (figuur 4.9), is de tolerantie voor keuzevrijheid hoger wanneer hier het specifieke alternatief 'resomeren' bij genoemd wordt dan het algemene 'andere vorm van lijkbezorging'. Draagvlak voor keuzevrijheid lijkt dus groter als de keuzemogelijkheden duidelijk zijn gemaakt, dan als dat in meer algemene termen staat omschreven.

Figuur 4.9

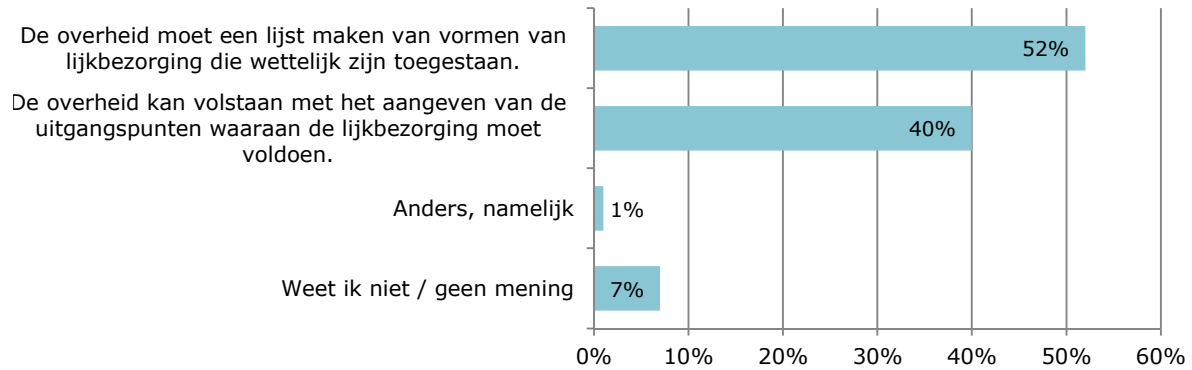
Stellingen keuzevrijheid lijkbezorging (N=3.911)

Dat keuzevrijheid meer draagvlak heeft als de keuzemogelijkheden zijn afgebakend, blijkt ook uit de vraag over hoe de overheid zich zou moeten opstellen tegenover de keuze(mogelijkheden) van lijkbezorging (figuur 4.10). Ruim de helft van de Nederlanders (52%) vindt dat de overheid een lijst moet maken van vormen van lijkbezorging die wettelijk zijn toegestaan. Uitvaartondernemingen mogen dan uitsluitend die vormen en technieken aanbieden en uitvoeren, die in de lijst zijn opgenomen. Twee op de vijf Nederlanders vinden het voldoende als de overheid uitgangspunten aangeeft waaraan de lijkbezorging moet voldoen. In deze situatie hebben uitvaartondernemingen de vrijheid om binnen die randvoorwaarden nieuwe vormen en technieken van lijkbezorging toe te passen. Een klein deel van de respondenten is een andere mening toegedaan dan de voorgestelde stellingen. Zij noemen voornamelijk dat dit geen onderwerp is waar de overheid zich mee moet bemoeien, of dat begraven de enige toegestane vorm van lijkbezorging zou moeten zijn.

Figuur 4.10

Hoe moet de overheid zich opstellen tegenover de keuze van lijkbezorging? (N=3.911)

Religieuze Nederlanders geven vaker de voorkeur aan een striktere regulatie van vormen van lijkbezorging door de overheid. Dit geldt met name voor gereformeerden, protestanten en hervormden. Nederlanders zonder kerkelijke gezindte zien liever meer vrijheid, voor de helft van deze groep volstaat het als de overheid randvoorwaarden formuleert. Ook onder boeddhisten is deze vrijheid belangrijker dan strikte regulatie. Onder moslims en hindoes is er meer twijfel over de mate waarin de overheid de keuzevrijheid van lijkbezorging dient te reguleren, een derde van deze groep weet het niet of heeft er geen mening over.

5

HOOFDSTUK

Gedragsintentie

5. Gedragsintentie

5.1 Inleiding

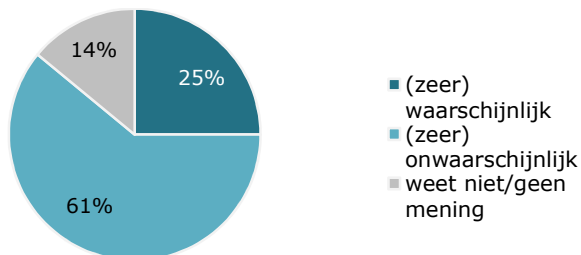
Dit hoofdstuk gaat dieper in op de gedragsintentie rondom resomeren: in hoeverre overweegt men resomeren voor de eigen uitvaart, waarom wel of niet? Daarnaast wordt beschreven hoe men denkt om te gaan met situaties waarin zij met resomeren binnen de eigen kring worden geconfronteerd: als bekenden, familie of de eigen partner voor resomeren kiezen.

5.2 Resomeren voor eigen uitvaart

Een kwart van de Nederlandse bevolking overweegt, na de informatie over resomeren te hebben gelezen, deze vorm van lijkbezorging (zeer) waarschijnlijk voor de eigen uitvaart. Vooral het milieu is voor deze groep een belangrijk argument om deze nieuwe methode te overwegen, zij vinden het over het algemeen belangrijk dat hun uitvaart het milieu zo min mogelijk belast. Ook noemen velen de lagere kosten voor het resomeren als reden om deze vorm van lijkbezorging te overwegen. Opvallend is dat in de informatie die tijdens dit onderzoek aan de respondenten is verstrekt over resomeren, het kostenaspect niet aan de orde is gekomen. Toch denken veel voorstanders dat resomeren goedkoper is dan begraven en cremieren. En resomeren wordt als goed alternatief voor het meer traditionele cremieren gezien. Ten slotte is er een groep die geïnteresseerd is in resomeren en zich graag wat meer in de methode wil verdiepen.

Figuur 5.1

Hoe waarschijnlijk is het dat u resomeren in overweging neemt voor uw eigen uitvaart? (N=3.911)

Zestig procent geeft aan resomeren niet als optie te zien voor de eigen uitvaart. Binnen deze groep is het meest genoemde argument dat resomeren in strijd is met het geloof. Voor velen is begraven de enige juiste wijze van lijkbezorging, omdat het lichaam intact dient te blijven na het overlijden. Resomeren wordt gezien als een te klinische, onnatuurlijke methode van lijkbezorging. Onder de groep die resomeren afwijst, treffen we veelal negatieve gevoelens aan. Zo vindt men resomeren als methode 'eng' en/of een 'naar idee', vooral voor de nabestaanden die met deze wijze van lijkbezorging worden geconfronteerd. Daarnaast is er onder deze groep, die resomeren niet overweegt voor de eigen uitvaart, een groep die aangeeft niet voor resomeren te kiezen omdat er nog te weinig over bekend is. Het is nog nieuw, onbekend maakt onbemind en mogelijk verandert hun beeld in de toekomst nog als er meer over bekend is en resomeren (na eventuele legalisering) ingeburgerd raakt.

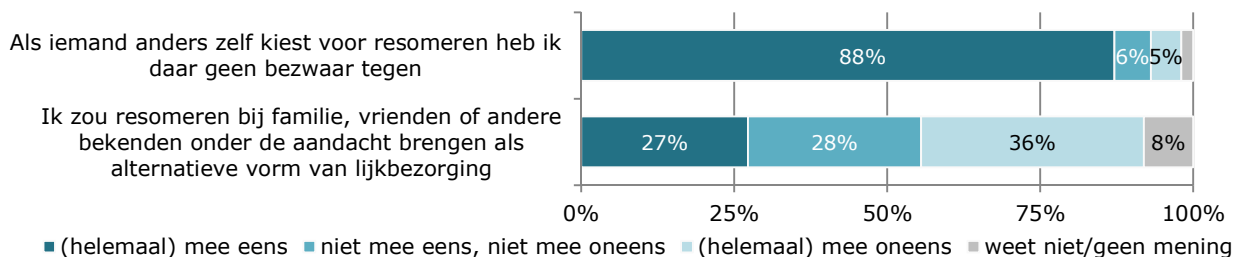
Nederlanders die zichzelf niet rekenen tot een kerkelijke gezindte staan gemiddeld genomen positiever tegenover resomeren: ruim een derde (35%) zegt de methode 'waarschijnlijk of zeer waarschijnlijk' voor de eigen uitvaart in overweging te nemen. Mensen die zichzelf als 'beslist religieus' beschouwen, geven in grote meerderheid (86%) aan resomeren niet te overwegen. Gereformeerden, hervormden, protestanten en moslims staan het meest afwijzend tegenover resomeren als lijkbezorgingsmethode bij hun eigen uitvaart.

5.3 Resomeren bij anderen

We zagen dat een kwart van de Nederlanders resomeren waarschijnlijk in overweging neemt voor de eigen uitvaart. Indien anderen kiezen voor resomeren, heeft het merendeel van de Nederlanders (88%) daar geen bezwaar tegen. Dit sluit aan bij het belang van de keuzevrijheid dat eerder in dit rapport naar voren kwam. Het lijkt er wel op dat het onder de aandacht brengen van resomeren bij familie, vrienden of andere bekenden een stapje te ver gaat. Iets meer dan een kwart van de Nederlanders (27%) zou bekenden informeren over deze alternatieve vorm van lijkbezorging.

Figuur 5.2

Stellingen resomeren bij anderen (N=3.911)

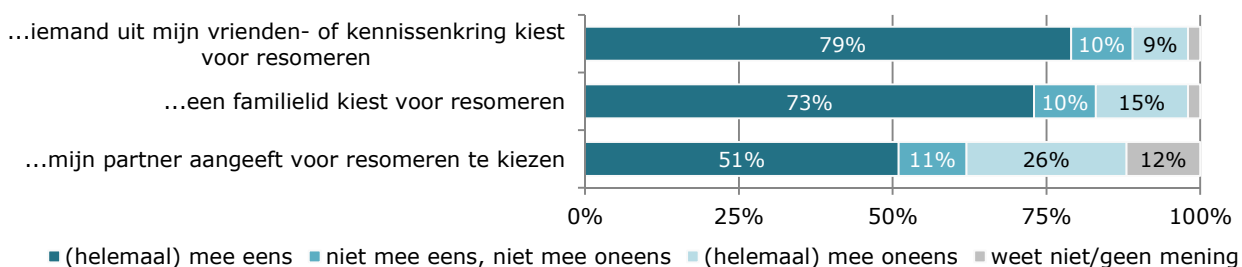

Binnen alle geloofsgroepen is een meerderheid het eens met de stelling dat iemand zelf voor resomeren moet kunnen kiezen. Onder gereformeerden en hervormden ligt het percentage wat lager dan gemiddeld. Onder deze groepen is de bereidheid om resomeren onder de aandacht te brengen bij familie, vrienden of andere bekenden logischerwijze aanzienlijk lager.

In het geval dat resomeren wettelijk wordt toegestaan in Nederland, hebben bijna vier op de vijf Nederlanders er geen problemen mee wanneer iemand uit zijn of haar vrienden- of kennissenkring kiest voor resomeren. Voor ongeveer driekwart geldt dit ook wanneer een familielid kiest voor resomeren. Maar wanneer de eigen partner voor resomeren kiest, levert dit wat meer weerstand op. Een kwart geeft aan hier dan wel problemen mee te hebben, de helft vindt dit geen probleem.

Figuur 5.3

Ik heb er geen problemen mee wanneer...(N=3.911)

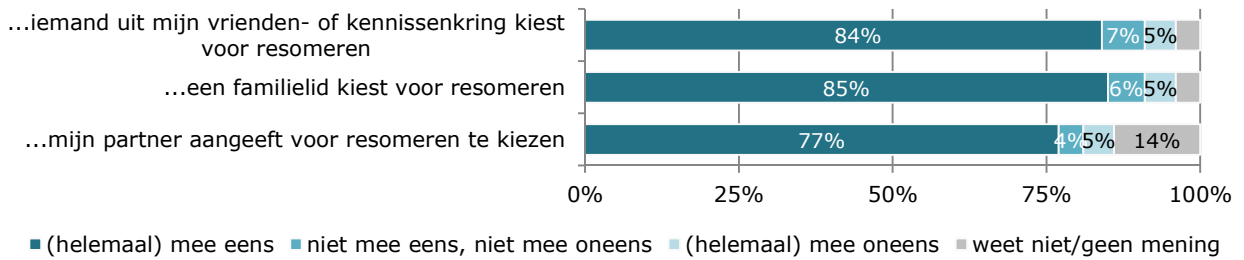

Religiositeit speelt een belangrijke rol in het accepteren van andermans keuze voor resomeren. De zelfbenoemd religieuze mensen zijn het minder eens met bovenstaande stellingen. Hoe dichter de personen bij de respondent staan, hoe eerder men er problemen mee heeft als die ander kiest voor resomeren.

Hoewel niet iedereen zonder meer achter de keuze van bekenden staat als deze voor resomeren kiest, geeft het merendeel van de Nederlanders aan wel de uitvaart te bezoeken. Dat geldt zowel voor de uitvaart van vrienden, kennissen en familie, als voor de uitvaart van de eigen partner. Vijf procent geeft aan geen uitvaart te bezoeken wanneer resomeren als vorm van lijkbezorging is gekozen. Een op de zeven weet niet of hij/zij de uitvaart van de eigen partner zou bijwonen indien deze voor resomeren heeft gekozen.

Figuur 5.4

Ik ga zeker naar de uitvaart wanneer...(N=3.911)

Binnen alle geloofsgroepen is het aandeel dat zeker de uitvaart zal bijwonen, in geval van resomeren, groot. Dit ondanks de meer afwijzende houding ten aanzien van de keuze van lijkbezorging. Uiteindelijk geeft het merendeel aan zeker de uitvaart van vrienden, familie of de eigen partner bij te wonen.

1

BIJLAGE

Literatuurlijst

Bijlage 1. Literatuurlijst

- BTC MediaTest BV (2016). *Onderzoek naar draagvlak voor resomeren - Eindrapport voor Yarden*. P-3833 - D3 januari 2016, Amsterdam.
- BTC MediaTest BV (2016). *Resomeren kan op voldoende draagvlak rekenen - Rapportage kwalitatief onderzoek in opdracht van Yarden*. P-3710 - D3, mei 2016, Amsterdam.
- Carubia, J. L. (2013). *Sustainable End-of-Life Arrangements: An Overview*. 2013 NCUR.
- Keijzer, E.E., Kok, H.J.G. en opdrachtgever Yarden Holding BV (2011). *Milieueffecten van verschillende uitvaarttechnieken*. TNO-innovatie, 8 augustus 2011, Utrecht.
- Olson, P. R. (2014). *Flush and Bone: Funeralizing Alkaline Hydrolysis in the United States*. *Science, Technology, & Human Values*, 39(5), 666-693.

2

BIJLAGE

Lijst van gesprekspartners religieuze koepelorganisaties

Bijlage 2. Lijst van gesprekspartners religieuze koepelorganisaties

- Yigael van der Hoeven - Centraal Joods Overleg (CJO)
- Mevr. Rishma Badloe - Hindoeraad Nederland (HRN)
- Dhr. De Bruijne - Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt (GKV)
- Ds. Van Ekeveld - Gereformeerde Gemeenten (GG)
- Dhr. Klaas van de Kamp - Raad van Kerken in Nederland

3

BIJLAGE

Gespreksprotocol

Bijlage 3. Gespreksprotocol interviews religieuze koepelorganisaties

Introductie

- Voorstellen
- I&O Research

Vooraf

- Het onderzoek start met een kwalitatieve fase gericht op het verkrijgen van inzicht in de inhoudelijke argumenten voor en tegen alternatieve vormen van lijkbezorging (naast begraven en cremieren) in het algemeen en resomeren in het bijzonder. En de emoties die eventuele introductie ervan in ons land kan oproepen. Dit inzicht verkrijgen we door deskresearch en enkele interviews met vertegenwoordigers van de belangrijkste religieuze groeperingen in ons land. Vervolgens werken we de uitkomsten verder uit in een tweetal focusgroepen met burgers. Dit resulteert in een zo compleet mogelijke inventarisatie van argumenten, standpunten en emoties rond lijkbezorging. De belangrijkste daarvan verwerken we in een vragenlijst. Deze vragenlijst leggen we vervolgens in de kwantitatieve fase voor aan een representatieve groep Nederlanders. Op deze wijze worden de uitkomsten gekwantificeerd.
- We houden interviews met circa 6-8 koepelorganisaties.
- Interview duurt ca. 15-30 minuten. Als u daar geen bezwaar tegen heeft, nemen we het gesprek op. Dat is alleen voor eigen gebruik (uitwerken gesprek).
- We maken een verslag op hoofdlijnen dat we voor akkoord aan u voorleggen.
- Een lijst van gesprekspartners wordt als bijlage toegevoegd aan het rapport.

Vragen

Vragen die in het interview aan de orde komen gaan in op het standpunt van de koepelorganisatie en de overwegingen die daarin een rol spelen:

- 1 Wat is uw rol binnen de <naam organisatie>?
- 2 Wat voor rol neemt de <naam organisatie> in voor de geloofsgemeenschap/kerk?
- 3 U kent uw achterban waarschijnlijk goed. Wat is het standpunt van uw achterban ten aanzien van lijkbezorging (begraven of cremieren)? Is dat een officieel standpunt? Wordt dat standpunt actief uitgedragen? <We gaan niet over een officieel standpunt rapporteren>
- 4 Past resomeren als een alternatieve vorm van lijkbezorging binnen de opvattingen van de achterban?
- 5 Waarom wel/niet?
- 6 Zijn de bezwaren ten aanzien van resomeren vergelijkbaar met die t.a.v. cremieren?
- 7 Wordt dit standpunt gedeeld door alle stromingen binnen de achterban?
- 8 Is te verwachten dat de opvattingen binnen uw achterban ten aanzien van lijkbezorging in de nabije toekomst (10 jaar) gaan veranderen? Bijvoorbeeld onder invloed van het belangrijker worden van andere overwegingen (niet geloof), zoals kosten, milieubelasting, gevoel/emotie.
- 9 Stel dat andere uitvaartvormen, zoals begraven of cremieren, in de toekomst te duur worden. In hoeverre zou resomeren dan worden overwogen door uw achterban?
- 10 Stel dat andere uitvaartvormen, zoals begraven of cremieren, in de toekomst te belastend voor het milieu worden. In hoeverre zou resomeren dan worden overwogen door uw achterban?
- 11 Wat is de meest gekozen vorm van lijkbezorging door uw achterban?
- 12 Hoe staat de achterban tegenover het eventueel wettelijk toestaan van resomeren?
- 13 Wilt u reageren op de volgende stellingen: 1) Iedereen in Nederland is vrij om zelf te kiezen van welke vorm van uitvaart hij of zij gebruik wil maken; 2) Indien er religieuze groeperingen zijn die principieel

bezwaar hebben tegen resomeren, dan zou de overheid daar rekening mee moeten houden;

3) Indien er religieuze groeperingen zijn die principieel bezwaar hebben tegen resomeren, dan zou de wet in Nederland deze uitvaartvorm niet mogen toestaan.

- 14 In hoeverre is introductie van resomeren onder tegenstanders bespreekbaar? Welke randvoorwaarden vindt men daarbij belangrijk?
- 15 Hoe denkt u dat de achterban zal reageren als er een wetsvoorstel voor resomeren wordt gedaan? En als resomeren wordt gelegaliseerd?
- 16 Hoe zal de achterban reageren als zij, na legalisatie, te maken krijgen met resomeren in de directe omgeving (als nabestaande of bezoeker)?
- 17 Is de houding ten aanzien van resomeren vergelijkbaar met de houding ten aanzien van andere nieuwe vormen van lijkbezorging (v.b. ecoleren en cryomeren)?
- 18 Is lijkbezorging als ethische kwestie voor de achterban vergelijkbaar met euthanasie en abortus?

Tot slot

- 19 Heeft u verder nog opmerkingen naar aanleiding van resomeren?

4

BIJLAGE

Responsverantwoording

Bijlage 4. Responsverantwoording

GESLACHT	AANTAL	PERCENTAGE
Man	2102	52,9%
Vrouw	1875	47,1%
TOTAAL	3977	100%

LEEFTIJD	AANTAL	PERCENTAGE
18 t/m 49 jaar	1234	31,0%
50 t/m 64 jaar	1354	34,1%
65 jaar en ouder	1381	34,8%
Onbekend	8	0,1%
TOTAAL	3977	100%

OPLEIDING	AANTAL	PERCENTAGE
Basisonderwijs, VMBO, MBO-1, AVO onderbouw	730	18,4%
Mbo 2-4	887	22,3%
Havo, vwo	444	11,2%
Hbo, wo bachelor	1313	33,0%
Hbo, wo master, doctor	579	14,6%
Onbekend	24	0,5%
TOTAAL	3977	100%

GELOFSOVERTUIGING	AANTAL	PERCENTAGE
Geen gezindte	1772	44,6%
Rooms-Katholiek (RK)	548	13,8%
Protestantse kerk Nederland (PKN)	522	13,1%
Nederlands Hervormd (NH)	282	7,1%
Gereformeerd	249	6,3%
Islam	101	2,5%
Joods	38	1,0%
Hindoe	98	2,5%
Boeddhist	100	2,5%
Anders	226	5,6%
Onbekend	41	1,0%
TOTAAL	3977	100%

RELIGIOSITEIT	AANTAL	PERCENTAGE
Beslist wel religieus	1191	29,9%
Enigszins religieus	766	19,3%
Nauwelijks religieus	686	17,2%
Beslist niet religieus	1191	29,9%
Onbekend	143	3,7%
TOTAAL	3977	100%

SPIRITUALITEIT	AANTAL	PERCENTAGE
Beslist wel spiritueel	818	20,6%
Enigszins spiritueel	990	24,9%
Nauwelijks spiritueel	841	21,1%
Beslist niet spiritueel	1019	25,6%
Onbekend	309	7,8%
Totaal	3977	100%

RELIGIOSITEIT/SPIRITUALITEIT EN KERKELIJKHEID GECOMBINEERD	AANTAL	PERCENTAGE
Religieus en kerkelijk	1517	42,6%
Religieus, maar niet kerkelijk	236	6,6%
Niet religieus, maar wel spiritueel	522	14,6%
Niet religieus en niet spiritueel	1289	36,2%
Onbekend	413	10,4%
TOTAAL	3977	100%

5

BIJLAGE

Vragenlijst

Bijlage 5. Vragenlijst

UW HOUDING TEGENOVER LIJKBEZORGING IN HET ALGEMEEN

1. Heeft u wel eens over uw eigen uitvaart nagedacht?

- a) Ja
- b) Nee

Een **uitvaart** is het geheel van de handelingen en plechtigheden na het overlijden van een persoon. De uitvaart wordt besloten met een teraardebestelling of een crematie. Dit wordt de **lijkbezorging** genoemd.

2. Op dit moment kan in Nederland worden gekozen uit drie vormen van lijkbezorging: begravenis, crematie en ter beschikking stellen aan de wetenschap.

Welke vorm van lijkbezorging zou u op dit moment voor uzelf kiezen?

- a) Begraven → **door naar vraag 3**
- b) Cremeren → **door naar vraag 3**
- c) Ter beschikking stellen aan de wetenschap → **door naar vraag 3**
- d) Daar ben ik nog niet uit → **door naar vraag 6**
- e) Ik laat de keuze aan de nabestaanden → **door naar vraag 4 en daarna vraag 6**
- f) Anders, namelijk: _____ → **door naar vraag 3**
- g) Wil niet zeggen → **door naar vraag 6**

3. Hoe vast staat uw keuze voor <V2>? [alleen stellen als V2= a, b, c, f]

- a) Staat helemaal vast
- b) Staat zo goed als vast
- c) Staat nog niet geheel vast

4. Kunt u toelichten waarom u kiest voor <V2>?

geen toelichting

5. Welke van de onderstaande aspecten zijn van toepassing op uw keuze voor <V2>?

Meerdere antwoorden mogelijk

<willekeurige volgorde aanbieden>

- a) Geloof/religieuze overtuiging
- b) Traditie
- c) Wens van naasten/nabestaanden
- d) Gemak voor naasten/nabestaanden
- e) Gevoel/emotie
- f) Kosten
- g) Milieu
- h) Anders, namelijk: _____

6. Stel: er wordt een nieuwe vorm van lijkbezorging geïntroduceerd in Nederland. Dus anders dan begraven, cremeren of ter beschikking stellen aan de wetenschap.

Zou u bezwaar hebben tegen het introduceren van een nieuwe vorm van lijkbezorging in Nederland?

- a) Nee, daar zou ik geen bezwaar tegen hebben
- b) Dat hangt sterk van de methode af
- c) Ja, daar zou ik bezwaar tegen hebben
- d) Weet ik niet / geen mening

7. Bent u bekend met andere vormen van lijkbezorging? Dus anders dan begraven, cremeren of ter beschikking stellen aan de wetenschap.

- a) Nee
- b) Ja, namelijk: _____

UW HOUDING TEGENOVER RESOMEREN

Nu volgt een aantal vragen over een andere vorm van lijkbezorging, namelijk resomeren. Het is belangrijk dat u onderstaande tekst goed leest voordat u verder gaat.

Resomeren is een nieuwe vorm van lijkbezorging. Het is een alternatief voor begraven of cremeren en ter beschikking stellen aan de wetenschap. Een uitvaart waarbij men voor resomeren kiest, lijkt veel op een uitvaart met een crematie. Resomeren is een techniek waarbij de stoffelijke resten van een mens met behulp van kaliumhydroxide worden opgelost in water. Na ongeveer 3 à 4 uur is het lichaam opgelost en uiteindelijk blijft een waterige oplossing en een wit poeder over. Dit poeder wordt net als bij een crematie in een urn gedaan en aan de nabestaanden gegeven. Het poeder kan verstrooid of bijgezet worden. De waterige oplossing wordt onttrokken aan de cilinder en wordt gezuiverd. Metalen die in het lichaam aanwezig zijn worden (net als bij cremeren) verzameld voor een goed doel.

Met resomeren wordt de overledene zonder kist in een cilinder geplaatst. De kist blijft achter en kan worden gerecycled. De kleding van de overledene moet biologisch afbreekbaar zijn, zoals wol of katoen. Er kunnen geen persoonlijke spullen aan de overledene meegegeven worden.

Op dit moment is resomeren toegestaan in Canada en enkele staten in de VS. In Nederland is resomeren pas mogelijk na een wetswijziging (Wet op de lijkbezorging). Een Nederlandse uitvaartorganisatie heeft een verzoek hiertoe gedaan. Het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties onderzoekt de mogelijkheden in opdracht van de Tweede Kamer.

8. Wat is het eerste woord dat bij u te binnen schiet na het lezen van deze uitleg over resomeren?

geen enkel woord

[NOT BACK]

U kunt niet terug naar de vorige vraag. Daarom staat hier nogmaals de uitleg over resomeren. Als u deze tijdens het invullen van de vragenlijst nog eens wilt lezen, keert u dan terug naar dit scherm.

Resomeren is een nieuwe vorm van lijkbezorging. Het is een alternatief voor begraven of cremeren en ter beschikking stellen aan de wetenschap. Een uitvaart waarbij men voor resomeren kiest, lijkt veel op een uitvaart met een crematie. Resomeren is een techniek waarbij de stoffelijke resten van een mens met behulp van kaliumhydroxide worden opgelost in water. Na ongeveer 3 à 4 uur is het lichaam opgelost en uiteindelijk blijft een waterige oplossing en een wit poeder over. Dit poeder wordt net als bij een crematie in een urn gedaan en aan de nabestaanden gegeven. Het poeder kan verstrooid of bijgezet worden. De waterige oplossing wordt onttrokken aan de cilinder en wordt gezuiverd. Metalen die in het lichaam aanwezig zijn worden (net als bij cremeren) verzameld voor een goed doel.

Met resomeren wordt de overledene zonder kist in een cilinder geplaatst. De kist blijft achter en kan worden gerecycled. De kleding van de overledene moet biologisch afbreekbaar zijn, zoals wol of katoen. Er kunnen geen persoonlijke spullen aan de overledene meegegeven worden.

Op dit moment is resomeren toegestaan in Canada en enkele staten in de VS. In Nederland is resomeren pas mogelijk na een wetwijziging (Wet op de lijkbezorging). Een Nederlandse uitvaartorganisatie heeft een verzoek hiertoe gedaan. Het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties onderzoekt de mogelijkheden in opdracht van de Tweede Kamer.

9. Welke gevoelens roept resomeren als mogelijke vorm van lijkbezorging bij u op? (schaal 1 tot en met 5) (klik hier voor de uitleg over resomeren)

- a. Uitsluitend positief
- b. Voornamelijk positief
- c. Deels positief en deels negatief
- d. Voornamelijk negatief
- e. Uitsluitend negatief

Nu volgt een aantal argumenten die in de discussie over resomeren een rol kunnen spelen. Wilt u steeds kiezen welk argument het beste past bij uw mening over resomeren?

10. Welk argument vindt u het beste bij resomeren passen?						Weet niet / niet van toepassing	
<willekeurige volgorde aanbieden>							
Milieubelastend	☐	☐	☐	☐	☐	Milieuvriendelijk	☐
Past niet bij me	☐	☐	☐	☐	☐	Past bij me	☐
Te klinisch/steriel	☐	☐	☐	☐	☐	Schoon	☐
Enge methode	☐	☐	☐	☐	☐	Mooie methode	☐
Raar afscheid	☐	☐	☐	☐	☐	Waardig afscheid	☐
Zou ik nooit doen	☐	☐	☐	☐	☐	Zou ik wel doen	☐
Onnatuurlijk/chemisch	☐	☐	☐	☐	☐	Natuurlijk	☐
Mensonterend	☐	☐	☐	☐	☐	Menswaardig	☐
In strijd met mijn geloof	☐	☐	☐	☐	☐	Sluit aan bij mijn geloof	☐
Duur	☐	☐	☐	☐	☐	Betaalbaar/efficiënt	☐
Innovatief/passend in deze tijd	☐	☐	☐	☐	☐	Te modern	☐

11. Bent u het eens of oneens met de volgende stellingen?

	Helemaal mee eens	Mee eens	Niet mee eens en niet mee oneens	Mee oneen s	Helemaal mee oneens	Weet ik niet / geen mening
Elke Nederlander moet vrij zijn om te kiezen tussen begraven, cremieren of resomeren	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Als iemand anders zelf kiest voor resomeren heb ik daar geen bezwaar tegen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Het is goed dat er met resomeren een alternatief komt voor de huidige methoden	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik zou resomeren bij familie, vrienden of andere bekenden onder de aandacht brengen als alternatieve vorm van lijkbezorging	☐	☐	☐	☐	☐	☐

12. Hoe waarschijnlijk is het dat u resomeren in overweging neemt voor uw eigen uitvaart?

- Zeer waarschijnlijk
- Waarschijnlijk
- Onwaarschijnlijk
- Zeer onwaarschijnlijk
- Weet ik niet/geen mening

<alleen als V12 = 1 of 2>

13. Wat zijn voor u zelf belangrijke argumenten om resomeren in overweging te nemen voor uw eigen uitvaart?

- weet ik niet

<alleen als V12 = 3 of 4>

14. Wat zijn voor u zelf belangrijke argumenten om resomeren niet in overweging te nemen voor uw eigen uitvaart?

- weet ik niet

<alleen als V12 = 5>

14b. Wilt u uw antwoord toelichten

- weet ik niet

UW HOUDING TEGENOVER WETTELIJK TOESTAAN RESOMEREN

15. Bent u het eens of oneens met de volgende stelling?

'Ik heb er bezwaar tegen als resomeren in Nederland wettelijk wordt toegestaan.'

- Helemaal mee eens
- Mee eens
- Niet mee eens en niet mee oneens
- Mee oneens
- Helemaal mee oneens
- Weet ik niet / geen mening

<alleen indien bezwaar tegen invoeren V15=1 of V15=2>

16. U heeft bezwaar tegen het wettelijk bestaan van resomeren in Nederland. Wat is hier uw belangrijkste reden van?

- Mijn religieuze overtuiging
- Ik heb principiële bezwaren op deze vorm van lijkbezorging
- Ik vind de methode afstotend
- Ik vind het overbodig om nieuwe methoden te introduceren
- Geen (zwaarwegende) reden
- Een andere reden, namelijk:

<alleen indien bezwaar tegen invoeren V15=1 of V15=2>

17. Is het voor u denkbaar dat resomeren onder bepaalde voorwaarden wel wordt toegestaan?

- Nee
- Ja, namelijk indien:
- Weet ik niet / geen mening

<alleen indien geen bezwaar tegen invoeren V15=4 of V15=5>

18. U heeft geen bezwaar tegen het wettelijk bestaan van resomeren in Nederland. Zijn er wat u betreft bepaalde voorwaarden bij het bestaan ervan?

- Nee
- Ja, namelijk :
- Weet ik niet / geen mening

<alleen als V15 = 6 of V15 = 6>

18b. Wilt u uw antwoord toelichten

- weet ik niet

UW HOUDING TEGENOVER RESOMEREN BIJ ANDEREN

19. Stel: resomeren wordt wettelijk toegestaan in Nederland. Bent u het eens of oneens met de volgende stellingen

	Helemaal mee eens	Mee eens	Niet mee eens en niet mee oneens	Mee oneen s	Helemaal mee oneens	Weet ik niet / niet van toepassin g
Ik heb er geen problemen mee wanneer iemand uit mijn vrienden- of kennissenkring kiest voor resomeren	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb er geen problemen mee wanneer een familielid kiest voor resomeren	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb er geen problemen mee wanneer mijn partner aangeeft voor resomeren te kiezen	☐	☐	☐	☐	☐	☐

**20. Stel: resomeren wordt wettelijk toegestaan in Nederland.
Bent u het eens of oneens met de volgende stellingen**

	Helemaal mee eens	Mee eens	Niet mee eens en niet mee oneens	Mee oneen s	Helemaal mee oneens	Weet ik niet / niet van toepassin g
Ik ga zeker naar de uitvaart wanneer iemand uit mijn vrienden- of kennissenkring kiest voor resomeren	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik ga zeker naar de uitvaart wanneer een familielid kiest voor resomeren	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik ga zeker naar de uitvaart wanneer mijn partner aangeeft voor resomeren te kiezen	☐	☐	☐	☐	☐	☐

UW HOUDING TEGENOVER ALTERNATIEVE VORMEN VAN LIJKBEZORGING

De voorgaande vragen gingen over een nieuwe vorm van lijkbezorging: resomeren. Naast deze techniek worden er nog andere alternatieve vormen van lijkbezorging door uitvaartorganisaties onderzocht. De volgende vragen gaan over uw algemene houding ten aanzien van alternatieve vormen van lijkbezorging.

21. Kunt u aangeven of u het eens of oneens bent met onderstaande stellingen?

	Helemaal mee eens	Mee eens	Niet mee eens en niet mee oneens	Mee oneen s	Helemaal mee oneens	Weet ik niet / geen mening
Het is goed dat er een alternatief komt voor de huidige vormen van lijkbezorging	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De overheid moet duidelijke grenzen stellen aan de vormen van lijkbezorging in ons land	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Zolang ik zelf keuzevrijheid heb om mijn eigen vorm van lijkbezorging, heb ik geen bezwaar tegen andere vormen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Elke Nederlander moet vrij zijn om te kiezen tussen begraven, cremieren of een andere vorm van lijkbezorging	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Indien er religieuze groeperingen zijn die principieel bezwaar hebben tegen andere vormen van lijkbezorging, dan zou de overheid daar rekening mee moeten houden;	☐	☐	☐	☐	☐	☐

22. Hoe zou de overheid zich wat u betreft moeten opstellen tegenover de keuzevrijheid van lijkbezorging?

- De overheid moet een lijst maken van vormen van lijkbezorging die wettelijk zijn toegestaan. Uitvaartondernemingen mogen uitsluitend die vormen en technieken aanbieden
- De overheid kan volstaan met het aangeven van de uitgangspunten waaraan de lijkbezorging moet voldoen. Uitvaartondernemingen hebben de vrijheid binnen die randvoorwaarden nieuwe vormen en technieken toe te passen.
- Anders, namelijk .....
- Weet ik niet / geen mening

22b. Wil u uw antwoord toelichten?

- weet ik niet

HOUDING BIJ VERANDERENDE OMSTANDIGHEDEN

23. En hoe zou u besluiten in de volgende situaties?

	Zeker wel	Waarschijnlijk wel	Waarschijnlijk niet	Zeker niet	Weet ik niet, geen mening
Stel dat begraven en cremieren in de toekomst duurder worden, zou u dan alternatieve vormen van lijkbezorging (meer) overwegen?	☐	☐	☐	☐	☐
Stel dat begraven en cremieren niet op de gewenste locatie kan plaatsvinden, zou u dan alternatieve vormen van lijkbezorging (meer) overwegen?	☐	☐	☐	☐	☐
Stel dat begraven en cremieren in de toekomst te belastend worden voor het milieu, zou u dan alternatieve vormen van lijkbezorging (meer) overwegen?	☐	☐	☐	☐	☐

UW PERSOONLIJKE KENMERKEN

24. Wat is uw postcode? (cijfers en letters)

25. Wat is uw geboortedatum? (dag, maand en jaar)

26. Wat is uw geslacht?

- Man
- Vrouw

27. Wat is uw hoogst gevolgde opleiding?

- Geen onderwijs / basisonderwijs / cursus inburgering / cursus Nederlandse taal
- LBO / VBO / VMBO (kader- of beroepsgerichte leerweg) / MBO 1 (assistentenopleiding)
- MAVO / HAVO of VWO (eerste drie jaar) / ULO / MULO / VMBO (theoretische of gemengde leerweg) / voortgezet speciaal onderwijs
- MBO 2, 3, 4 (basisberoeps-, vak-, middenkader- of specialistenopleiding) of MBO oude structuur (vóór 1998)
- HAVO of VWO (overgegaan naar de 4e klas) / HBS / MMS / HBO propedeuse of WO Propedeuse
- HBO (behalve HBO-master) / WO-kandidaats -of WO-bachelor
- WO-doctoraal of WO-master of HBO-master / postdoctoraal onderwijs
- weet niet/wil niet zeggen

28. Tot welke bevolkingsgroep rekent u zichzelf?

Meerdere antwoorden mogelijk

- Nederlands
- Turks
- Marokkaans
- Surinaams
- Antilliaans
- Kaapverdiaans
- Indonesisch/Moluks
- Chinees
- Oost Europees (b.v. Polen, Rusland, Roemenië).
- Anders
- weet niet/wil niet zeggen

De volgende vragen gaan over uw levensbeschouwing.

29. Bent u in een bepaald geloof grootgebracht?

- a. Ja
- b. Nee → ga door naar vraag 31
- c. Wil ik niet zeggen

30. Welk geloof was dat?

- a. Rooms-Katholiek (RK)
- b. Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
- c. Nederlands Hervormd
- d. Gereformeerd
- e. Islamitisch
- f. Joods
- g. Hindoe
- h. Boeddhistisch
- i. Ander geloof, namelijk:

31. Tot welke kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groepering rekent u zichzelf?

- a. Geen kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groepering
- b. Rooms-Katholiek (RK)
- c. Protestantse Kerk Nederland (PKN)
- d. Nederlands Hervormd
- e. Gereformeerd
- f. Islamitisch
- g. Joods
- h. Hindoe
- i. Boeddhistisch
- j. Andere kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groepering, namelijk:
- k. Wil ik niet zeggen

32. Hoe vaak gaat u in het algemeen naar een gebedshuis (v.b. kerk, moskee, synagoge, tempel) of naar een godsdienstige bijeenkomst?

- a. 1 keer per week of vaker
- b. 2 tot 3 keer per maand
- c. 1 keer per maand
- d. Minder dan 1 keer per maand
- e. Zelden of nooit
- f. Wil ik niet zeggen

33. In welke mate zou u zichzelf een religieus mens noemen. Is dat:

- a. Beslist wel religieus
- b. Enigszins religieus
- c. Nauwelijks religieus
- d. Of beslist niet religieus?
- e. Weet ik niet / wil ik niet zeggen

34. Ongeacht of u zichzelf als religieus beschouwt of niet, hoe spiritueel zou u zeggen dat u bent. Is dat:

- a. Beslist wel spiritueel
- b. Enigszins spiritueel
- c. Nauwelijks spiritueel
- d. Of beslist niet spiritueel?
- e. Weet ik niet / wil ik niet zeggen

35. Als er vandaag verkiezingen voor de Tweede Kamer zouden worden gehouden, op welke partij zou u dan stemmen?

- 1 **VVD**
- 2 **PvdA**
- 3 **PVV**
- 4 **SP**
- 5 **CDA**
- 6 **D66**
- 7 **ChristenUnie**
- 8 **GroenLinks**
- 9 **SGP**
- 10 **PvdD**
- 11 **50 Plus**
- 12 **Piratenpartij**
- 13 **VNL**
- 14 **DENK**
- 15 **Forum voor Democratie**
- 16 **Andere partij, namelijk:**

- 17 **Ik zou niet gaan stemmen**
- 18 **Geen stemrecht**
- 19 **Blanco / ongeldig**
- 20 **Wil ik niet zeggen**
- 21 **Weet ik niet**

36. Heeft tot slot van deze vragenlijst nog opmerkingen die u ons wilt meegeven naar aanleiding van dit onderzoek?

Hartelijk dank voor uw medewerking

